

*Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií*

Závěrečná bakalářská práce

Lukáš Žegklitz

Jak současní čeští vysokoškoláci (muži) reflektují požadavky, které klade společnost na muže?

Vedoucí práce: Mgr. Magdaléna Šťovíčková Jantulová

Místo a rok vypracování: Praha, 2014

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla nikdy využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15.5.2014

.....

podpis

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Magdaléně Šťovíčkové Jantulové za cenné metodologické rady, stejně jako mé původní vedoucí PhDr. Haně Havelkové, Ph.D., se kterou jsem musel ze zdravotních důvodů ukončit spolupráci. Tímto bych jí chtěl popřát pevné zdraví. Dále bych rád poděkoval své rodině a přítelkyni za podporu a v neposlední řadě svým informátorům za vstřícnost při uskutečňování rozhovorů.

Obsah

1. ÚVOD.....	1
2. TEORETICKÁ ČÁST.....	2
2.1. <i>Mužská studia.....</i>	2
2.1.1. Představení problematiky mužských studií.....	2
2.1.2. Příroda vs. Prostředí - centrální spor v nahlížení na maskulinitu a femininitu.....	3
2.1.3. Mužská studia v ČR – stav výzkumu a mužská hnutí.....	4
2.2. <i>Maskulinita pod tlakem společnosti.....</i>	7
2.2.1. Maskulinita – definice a různé názory autorů.....	7
2.2.2. Typologie a vzájemné vztahy maskulinit.....	9
2.2.3. Společenský ideál muže diktovaný západní kulturou.....	11
2.3. <i>Odvrácená tvář maskulinity.....</i>	14
2.3.1. Protikladné zakoušení moci u mužů a jeho následky.....	14
2.3.2. Homofobie.....	15
2.3.3. Negativa spojená s kompulzivním charakterem maskulinity.....	17
2.4. <i>Shrnutí teoretické části.....</i>	19
3. PRAKTICKÁ ČÁST – Představení kvalitativního výzkumu.....	20
3.1. <i>Metoda výzkumu.....</i>	20
3.2. <i>Výzkumné otázky.....</i>	21
3.3. <i>Výběr typu rozhovoru.....</i>	22
3.4. <i>Tvorba konceptu rozhovoru.....</i>	22
3.5. <i>Specifika informátorů a průběh rozhovorů</i>	24
4. PRAKTICKÁ ČÁST – Práce s daty.....	26
4.1. <i>Transkripce dat.....</i>	26
4.2. <i>Kódování.....</i>	26
4.3. <i>Analýza dat.....</i>	27

4.3.1. Ideál maskulinity (IM).....	27
4.3.1.1. IM – Vizuální stránka.....	27
4.3.1.2. IM – Vlastnosti a chování	28
4.3.1.3. IM – Vzory informátora.....	29
4.3.2. Tlak vyvíjený na maskulinitu (TM)	31
4.3.2.1. TM – Aktéři a situace.....	31
4.3.2.2. TM – Opačný směr.....	33
4.3.3. Reflexe maskulinní role (RM).....	34
4.3.3.1. RM – Obecné požadavky na muže	34
4.3.3.2. RM - Femininní projevy v maskulinní genderové roli.....	37
4.3.3.3. RM – Vyrovnávání se selháním.....	39
5. ZÁVĚR.....	41
6. POUŽITÉ ZDROJE.....	43

1. Úvod

Má práce se bude zabývat situací muže ve společnosti a její reflexí. V teoretické části se konkrétně zaměřím na požadavky, které jsou na muže kladeny, ideál mužství a také na různé nevýhody, které se pojí s dodržováním mužské role ve společnosti. Vědní obor, který se zabývá těmito otázkami se nazývá *Men's studies* neboli Mužská studia a vznikl v západní Evropě a USA jako reakce na silný feminismus sedmdesátých let. V žádném případě se však nejedná o ideový protiklad feminismu, ale spíše o „akademického bratra své feministické sestry.“ Tuto oblast, potažmo téma jsem si vybral zejména z jednoho hlavního důvodu. Bytostně cítím, že mužská identita je zatížena, svázána a násilně směřována několika tuhými stereotypními představami a příkazy. Dnešní muž se tak urputně snaží být takový, jaký by měl být. To mimo jiné znamená, že nemluví o svých problémech a ukřívá je hluboko v sobě, což nikdy nemůže vést k pozitivním konsekvencím.

Abych uvedl věci na pravou míru, jedním ze základních předpokladů mé práce bude, že společnost, ve které žijeme je uspořádaná tak, že obecně znevýhodňuje ženy, zatímco muži z ní těží celou řadu výhod. Můžeme ji tedy s jistotou označit za patriarchální. Přesto ale existují takové momenty, kdy jsou to muži, kteří jsou v nevýhodě, a právě ty se budu snažit na následujících stránkách rozebírat. Jak se ukáže, jedná se o poměrně velké penzum situací, jejichž podstupování nese pro muže neblahé následky.

Jako základní výzkumný cíl jsem si vytyčil zjistit jak čeští vysokoškoláci (muži) reflektují požadavky, které klade společnost na muže. Konkrétněji řečeno mě zajímá: *Co se podle nich od muže obecně požaduje a jak to sami vnímají?* Dále chci objasnit otázky: *V jakých situacích pociťují tlak na to, aby naplňovali ideál maskulinity a od koho je tento tlak vyvíjen.* Mým sekundárním výzkumným cílem je zjistit, *jak je vnímán ideál maskulinity a co jsou jeho hlavní určující rysy.* Ten diskutuji v teoretické části, stejně jako mnoho dalších konceptů, které se snaží porozumět maskulinitám. Oba cíle budu zjišťovat pomocí kvalitativního dotazování ve výzkumu, který je obsažen v empirické části této práce.

Použitá literatura pochází téměř výhradně od západních myslitelů a myslitelek. Důvodem je tamní tradice vědního oboru mužských studií, která je s tou českou nesrovnatelná. Mužská studia byla na našich univerzitách akreditována až v devadesátých letech a zatím nedošlo k jejich masovějšímu rozvoji. Ze stejného důvodu je také velká část mých zdrojů psána v anglickém jazyce. Práce bude nejvíce stavět na myšlenkách Roberta Connella, Michaela Kaufmana, Michaela S. Kimmela, Elisabeth Badinter a Pierra Bourdieau.

Ženská jména jsem se rozhodl nepřechylovat, protože tento jev považuji u zahraničních jmen za zbytečný. Navíc znalost pohlaví autora / autorky není pro úspěšné vstřebání jeho / jejích ideí nikterak důležité. Jako citační normu jsem zvolil ISO 690 a ISO 690-2 a jako způsob odkazování v textu tzv. Harvardský styl, tedy citování pomocí prvního údaje a data vydání.

2. Teoretická část

2.1. Mužská studia

2.1.1. Představení problematiky mužských studií

Mužská studia jsou interdisciplinární obor, který se zabývá výzkumem sociální, kulturní a historické konstrukce představ o maskulinitě a mužnosti. Obecně řečeno tento obor zkoumá muže v kontextu genderově diferenciované společnosti¹. Jak uvádí Iva Šmídová v rozhovoru pro Občanské noviny (IZ:2003), hlavní témata, kterými se tato studia zabývají, je možné zahrnout do čtyř větších oblastí. První tematickou oblastí je řešení **problémů spojených s muži**, které se dále dělí na ty, které působí samotní muži (převážně násilí na ženách) a na ty, se kterými se muži sami potýkají. Do nich můžeme zařadit například problém s nezaměstnaností, která je s mužskou identitou velmi negativně spojena a je tak o mnoho hůře snášena než v případě žen. Druhá oblast se věnuje **akademickému** studiu mužství a to hlavně těm otázkám, které nepokrývá feminismus, ačkoli mužská studia přejímají jeho analytické koncepty. Třetí, problematickou kapitolou jsou různá **mužská hnutí**, jejich zájmy jsou protichůdné a mají často vyhraněný pro a nebo protifeministický přístup (křesťanské hnutí X islámské hnutí X hnutí homosexuálů). Těmto hnutím v kontextu České republiky věnuji samostatnou podkapitolu. Posledním odvětvím mužských studií je **mystický** pojeté „mýto-poetické“ pojetí, které se odvolává k obnově ztraceného mužství, které je usídleno hluboko v nitrech mužů.

„Počátky mužských studií sahají do sedmdesátých let, kdy se někteří muži, většinou bílí, vzdělání pracovníci na univerzitách a vysokých školách, začali scházet v malých neformálních skupinkách, aby společně diskutovali o svém prožívání mužské identity, o svých mezilidských vztazích, o svém chápání maskulinity a důsledcích tohoto chápání – pozitivních i negativních – na jejich životy“
(Renzetti, Curran, 2004:50).

Již za pár let se tento proud však rozštěpil do oblastí popsanych v prvním odstavci. Některá nově vzniklá mužská hnutí, která se vyhranila protifeministickým směrem, začala prohlašovat, že dominantní postavení mužů v genderovém řádu je pouze zdánlivé a ve skutečnosti jsou to ženy, kdo ovládají společnost a požívají privilegia. V reakci na tento vývoj mužské emancipace se zformovala akademická kritika tohoto chápání údělu muže.

Svou práci píší v rámci akademického, profeministického přístupu. Autoři literatury z této sféry si jsou vědomi aktuálního stavu genderového řádu, to jest toho, že muži obecně požívají symbolických i materiálních výhod patriarchy a jejich cílem je tento stav změnit a dopomoci ke zrovnoprávnění postavení mužů a žen, ale zároveň poukázat na to, že mužská dominance přináší i nevýhody. Jedním z jejich příkladů je fakt, že společenské stereotypy mužům nedovolují příliš projevat emoce, fyzické či psychické nedostatky a mají negativní dopad na mužskou psychiku, protože, jak bude později rozebráno, mohou vést k homofobii, nejistotě, alkoholismu nebo demonstraci mužnosti prostřednictvím riskantního chování (Kaufman, 1994: 148-150). Další mužské nevýhody plynoucí z genderového řádu shrnuje Renzetti a Curran (2004: 50-51). Jedná se například o řadu sociálních nerovností, mezi které patří například povinná vojenská služba, odepření otcovské péče po rozvodu, nebo společenský předpoklad, že muž je živitelem rodiny.

¹ Toto rozdělení společnosti bude nastíněno na začátku podkapitoly 2.1.2.

Kvantifikovaným důkazem ceny, kterou muži platí za svá privilegia je například častější výskyt srdečních chorob a celková nižší průměrná délka života než u žen, což potvrzuje i statistická příručka Ministerstva práce a sociálních věcí: *Ženy a muži v datech* (2008), která uvádí střední délku života v ČR při narození v roce 2004 u muže 73let a u ženy 79 let. Podobný jev i s psychologickým odůvodněním přikládá taktéž Badinter (2005:41), která poukazuje na situaci ve Francii a komentuje to takto: „*Ve Francii dnes žije žena průměrně o osm let déle než muž. Jednou z příčin by mohla být vyšší mužská psychická zranitelnost, což velmi výrazně pozorujeme posledních 20 let*

2.1.2. Příroda vs. Prostředí - Centrální spor v nahlížení na maskulinitu a femininitu

Společnost, ve které se nacházíme, rozděluje základní organizační princip – gender. Ten je čistě sociálně - kulturní kategorií a tím se liší od biologicky definovaného pohlaví. Znamená tedy společensky utvářené postoje a modely chování, které se vážou k zástupci biologického pohlaví – muži nebo ženě a tvoří tak genderové role. Soubory biologických i kulturních znaků těchto rolí se nazývají maskulinita a femininita. Ve společenských vědách je již dlouho přítomna otázka, zda tyto naše modely chování více ovlivňuje naše biologická výbava nebo získané sociální návyky. Primárním přístupem mužských studií k této otázce je sociální konstruktivismus, který zastává názor, že se maskulinita a femininita neustále mění v závislosti na historickém a společenském kontextu. Sociální konstruktivisté uznávají biologické pohlaví jako jeden z faktorů, které ovlivňují lidské chování, ale kladou enormní důraz na vliv společnosti.

„...*lidské pohlaví jako biologická danost (bytí mužem či ženou) tu slouží jako základ, na němž lidé konstruují společenskou kategorii zvanou gender (maskulinitu či femininitu).*“ (Renzetti a Curran, 2003:20)

„*Je třeba připustit stálost pohlaví, avšak stejně tak je třeba připustit proměnlivost genderu. Když se to nepřipustí, dochází ke zbytečným sporům a zkresleným závěrům. Ve skutečnosti měly na sociální roli muže a ženy předsudky větší vliv, než vůbec mohl mít biologický aspekt.*“ (Oakley, 2000:20)

Z opačného hlediska nazírá tuto problematiku biologický esencialismus. „*Podle této teorie existuje určitá objektivní podstata mužství a ženství, přičemž podstatu ženství sdílejí všechny ženy a podstata mužství je vlastní všem mužům.*“ (IZ: Esencialismus).

Radikální odnoží esencialismu je biologický determinismus², který nepřikládá působení prostředí žádný vliv a tvrdí, že naše biologická podstata předurčuje naše chování. Zastánci tohoto směru argumentují evolučně (obor sociobiologie), když tvrdí, že současná maskulinita a femininita jsou naprogramovány za účelem reprodukce. Jestliže se zamýšlíme nad příčinou rozdílnosti mužů a žen, sociobiologie nabízí poměrně překvapivě bizarní vysvětlení a souvislosti. Tato vysvětlení si vykládám jako snahu o uchránění patriarchálních výsad a omlouvání negativních jevů spjatých s maskulinitou. Badinter s opovržením (2005:30 -31) cituje a komentuje příklady, kdy je lidské chování odvozováno od reprodukčních zvyklostí žízála, kachen nebo včel. Tímto způsobem je například ospravedlňováno znásilnění, jakožto „*nevědomá potřeba reprodukce.*“ Na podobném principu sociobiologové vysvětlovali mužskou soutěživost, agresivitu a sexuální touhu, když používali děsivé věty typu: „...*dědičná mužská agresivita poskytuje biologické základy nadvlády samce nad samicí.*“ nebo: „*Z počtu vajíček a spermií se usuzuje na předpokládané vrozené*

² *Proti biologickému determinismu se ohrazují, protože vliv kulturního prostředí na formování genderové identity jedince považují za patrný a značný. Vliv biologie jednoduše nemohou popřít, ale nevnímám jej jako natolik mocný, že by mohl určovat kompletní život muže či ženy.*

vlastnosti žen a mužů. Žena je tedy od přírody bojácná, náladová, nedůtklivá, on je nestálý a spí s každou, jež se namane.“

Pokud by toto alternativní vysvětlování lidského chování bylo jen okrajovým směrem vědy, bylo by to zcela jistě v pořádku. Alarmujícím faktem však je, že tyto teorie slaví velký úspěch u novinářů a široké laické veřejnosti. Důvody přitažlivosti biologických teorií shrnuje Petr Pavlík (2012) v prezentaci během přednášky k Úvodu do genderových studií.

- 1) Jsou prezentována jako objektivní a vědecká** – Veřejnost obecně více preferuje tvrdé, exaktní a přírodní vědy jako je biologie, chemie, medicína před měkkými a abstraktnějšími společenskými vědami typu sociologie.
- 2) Jsou v souladu se selským rozumem** - Muži a ženy jsou přece rozdílní, tím pádem se tak museli i narodit.
- 3) Jsou jednoduchá a přímočará** – V kontrastu se sociálně konstruktivistickými teoriemi působí mnohem jednodušeji a tak je snadnější si je osvojit.
- 4) Jsou ujišťující** – Lidé v nich vidí soulad s přírodním řádem. Každý člověk má v sobě i kus zvířete.
- 5) Zbavují odpovědnosti** – A to převážně muže. Omlouvají nerovnosti pohlaví jako způsobené biologii / přírodou.

Nebezpečnost popularity těchto teorií shledávám převážně v tom, že vedou ke stabilizaci patriarchátu a to je problém. Rozdílnosti v chování na základě tělesných diferencí totiž od nepaměti odborně diskutovali převážně muži. Činili tak z toho důvodu, že zhruba do 19. století to byli pouze oni, kdo měl neomezený přístup ke vzdělání a publikování. Tím pádem se logicky snažili udržet si své privilegované postavení a ženy tak pomocí selektivní interpretace biologických skutečností utlačovali, zatímco jim byla tímto způsoben například legitimizována promiskuita, nebo násilí. Z pohledu dnešních esencionalistů jsou všechny rozdíly mezi mužem a ženou předurčeny biologickou podstatou reprodukčních procesů a tak vzniká neměnná maskulinita a femininita. To opět nedává žádné vyhlídky na jakoukoli progresi a rozklad patriarchálního řádu.

2.1.3 Mužská studia v ČR – stav výzkumu a mužská hnutí

Z toho důvodu, že drtivá většina mé teoretické přípravy pochází z anglosaských, amerických a francouzských oborových textů, budu na tomto místě reflektovat situaci v České republice. Tato část by měla posloužit jako částečné přemostění mezi těmito teoriemi a českou realitou. Uvědomuji si, že západní chápání maskulinit ovlivnil diametrálně odlišný historický a společensko – politický vývoj³, ale přesto věřím, že se styčné plochy v problematice zažívání mužství mezi oběma kulturami najdou. Jako hlavní argument této propojenosti zmiňuji enormní míru globalizace a multikulturalismu, která začala rapidně narůstat právě v době, kdy se otázka mužství začala v českém kontextu objevovat (tzn. po sametové revoluci). Další věcí je určitá kulturní univerzalita mužské genderové role⁴, která by mohla vést i k jejímu podobnému mezikulturnímu prožívání. Faktorem, který působí opačným směrem je vliv feminismu na stav mužství v dané zemi. Domnívám se, že v zemích, ze kterých čerpám teoretické poznatky cítí muži oslabení své pozice

³ O vlivu společensko – politického vývoje na formování západních maskulinit viz. Kimmel (1994: 122-126) nebo Connel 1987: 22-39).

⁴ viz např. *Kompulzivní charakter maskulinity*, Beneke, 1997:36

feminismem mnohem intenzivněji než v Česku. Dokazuje to třeba Badinter, když tvrdí, že:

„Feministickou kritikou patriarchálního muže se rozpolcenost jeho osobnosti stala neúnosnou. K tradičnímu zákazu projevovat se žensky se přidal zákaz dávat najevo spornou virilitu. Nová rovnice samec = zlo přivodila ztrátu identity u celé generace mužů.“ (2005:122)

Dalším faktorem, který zamezuje kompletní aplikaci západních teorií na českých model je působení totalitních režimů a následný divoký převrat. Teorie zkoumající toto pole, kde se prolíná vývoj specifické maskulinity s historickým kontextem shrnuje zakladatel Ligy otevřených mužů v rozhovoru pro portál xman.cz

„Stačí se podívat na to, co s českými muži udělala 2. světová válka, kdy nemohli bojovat, kolektivizace, kdy se museli zařadit do davu, normalizace, kdy si osvojili umění přetvářky, divoký kapitalismus 90. let, kdy panovala prospěchářská mentalita.“

Tyto poznatky budu mít na paměti hlavně při výzkumné části mé práce. Nyní se zaměřím výzkum a postavení mužských studií v naší republice.

Česká akademická sféra etablovala mužská studia až ke konci devadesátých let. Velmi významnými publikujícími badateli / badatelkami jsou Ivan Vodochodský a Iva Šmídová. Nahlédneme-li do seznamu jejich prací, zjistíme, že témata, kterými se zabývají v českém kontextu jsou : Situace mužů v období socialismu (Vodochodský, 2007), otázky otcovské péče, aktivní pojetí otcovství, vývoj maskulinit v českém kontextu nebo mužské násilí. V porovnání s feministickým výzkumem žen je tento obor však stále minoritní. S tím je spjat také fakt, že v českém prostředí není přítomna ani komplexní veřejná diskuze mužských otázek. Pokud nějaká nastane, často převládají esencialistické názory, jak je vidět na příkladu článku z Lidových novin (Zrzavý, 2010), kde evoluční biolog Jan Zrzavý hájí samčí agresivní chování při rozmnožování orangutanů a porovnává jej se situací mužů. Bez váhání tak implicitně legitimizuje znásilnění jako „alternativní reprodukční strategii.“ Možná se však blýská na lepší časy a to hlavně kvůli mužským hnutím, která se snaží tyto otázky medializovat. Stále se ovšem jedná o pověstnou kapku v moři feministických témat.

„Na každý pád, studium maskulinit má v ČR své první krůčky za sebou a mužská otázka se zvolna dostává také do médií, zejména v souvislosti s tématem otcovství a rovných příležitostí.“ (Petr, 2011:28)

Velkoplošnou společenskou diskuzi maskulinity bylo možno sledovat například ve Spojených státech na počátku 90. let. To popisuje Connel (1995) v předmluvě ke své knize Masculinities. *„Knihy o maskulinitě se stávaly bestsellery, rozebírala se v televizních talk show, magazínech i novinách, pořádaly se konference a vznikaly mužské skupinky.“* Tato vlna zájmu však vedla k oživení a posílení zastaralých, avšak pro veřejnost stále lákavých esencialistických myšlenek. Paralelně s tím ale také adekvátně narostl akademický zájem o mužská studia což ve výsledku působí dojmem progresu. Zůstává tedy otázkou, zda by se ta samá situace nezopakovala i v českém prostředí.

V rámci české společnosti existuje i několik mužských hnutí. Ačkoli nejsou hlavním předmětem mého zájmu, rád bych je alespoň elementárně popsal, protože si myslím, že cíle lokálních mužských hnutí dobře ilustrují specifika situace českých mužů. Jinými slovy, z takového popisu hnutí se podle mého názoru dá vyčíst mimo jiné i reflexe společenských požadavků na mužskou roli. Hlavními zdroji pro tento následující výčet mi byly: kapitola o mužských hnutích z diplomové práce Josefa Petra (2011), článek v časopisu Respekt – Nové slabší pohlaví stejně jako webové

stránky jednotlivých organizací.

Česká hnutí mají stejné specifikum jako mužská hnutí všude jinde na světě – nejsou příliš sjednocená. Ve shodě s Clatterboughem (1997:1) chápu, „že mužské hnutí není jedno jediné, ale spíše je jich více a jsou shromážděny pod jediný pojem.“ I zde tedy vykristalizovaly hnutí různých podob s různými cíli.

Dle mého (I Petrova) soudu nejrozměnějším uskupením je Liga otevřených mužů (LOM), která prosazuje čtyři základní mužské hodnoty. Otevřenost, originalitu, odpovědnost a odvahu. Konkrétně se pak věnují tématům jako je aktivní otcovství, mužské zdraví, mužské násilí nebo nedostatek mužů v institucionální péči o děti. Zakladatel LOMu Martin Jára je taktéž členem rady Vlády ČR pro rovné příležitosti mužů a žen což dokazuje kvalitu a relevanci této neziskové organizace.

O něco radikálnější pocit zanechává v badateli Český svaz mužů (ČSM), který proklamuje, že jeho základní cíle jsou: Rovné příležitosti, úplná rodina, podpora tradičních hodnot a být protiváhou jednostranně a tendenčně prosazovaným názorům. Z jeho programu prosvítá kritika feminismu a (ačkoli se to několikrát snaží popřít) jakási forma **protiútok**⁵ Petr zmiňuje, že stavy ČSM čítají téměř 20 000 mužů, což značí, že by bylo chybou nepřisuzovat mu význam.

Velmi angažované jsou skupiny bojující za otcovská práva. Existuje jich hned několik, ale nejznámější je K213, která usiluje o vypuštění paragrafu 213 z českého zákoníku, který vede k odnětí svobody osoby, jež zanedbá výživné svého dítěte. Jejím hlavním polem působnosti je tedy justice a vyznačuje se zapáleným odbojem a častými demonstracemi.

Poslední důležitou skupinou s diametrálně odlišnou perspektivou jsou spirituální a mýtopoetická hnutí, kam řadíme Mužský kruh nebo workshopy Jana Bílého. Tyto skupiny slibují mužům osobní růst a sebepoznání. Během meditativních a terapeutických workshopů muži mohou nabýt hlubokou důvěru ve vlastní síly, schopnost zvládat životní zkoušky, otevřenost, zdravé a vyrovnané hodnoty, schopnost být vůdcem svého života, odvahu k důležitým krokům, vyrovnání se s otcem a matkou, nebo se smíří s mužskými vzory. Do spirituálních hnutí řadím i křesťanská mužská hnutí, která u nás nemají výraznější vliv. Na rozdíl od mýtopoetických jsou více esencialistická a konzervativní.

⁵ Přidružený server svazu Rovnoprávnost.cz např. selektivně poukazuje na případy ženského násilí, znásilňování mužů ženami nebo nezodpovědných matek.

2.2. Maskulinita pod tlakem společnosti

Z bipolárního rozdělení naší společnosti vyplývá pro každého jejího člena povinnost zastávat genderovou roli muže nebo ženy, jejichž naprogramování je zajišťováno již od narození prostřednictvím socializace. Později, v dospělosti, je posilováno pomocí neustálé recyklace genderových stereotypů. Nedodržování takto nastaveného, zaběhlého řádu (odklánění se od společností napsaného scénáře pro svou roli) vede k tomu, že jsou provinilci buď symbolicky, nebo reálně potrestáni. V tomto ohledu jsou, na rozdíl od drtivé většiny ostatních, více znevýhodněni muži. Jak vyplývá z této kapitoly, jsou vystaveni neustálému tlaku společnosti, která je donucuje k tomu, aby se ani na vteřinu nechovali zženštile.

V následující kapitole nejprve definuji pojetí maskulinity, se kterým budu dále pracovat, následovat budou názory několika autorů z oboru mužských studií a různorodá typologie maskulinit. Nakonec se pokusím vykreslit, jak vypadá ideál současného muže, který nám předkládá naše západní (euroatlantické) západní prostředí. Tento popis se bude týkat hlavně vzhledu, povahových rysů a vlastností pravého muže, tak jak je společnost vyžaduje.

2.2.1. Maskulinita – definice a různé názory autorů

Jelikož se má práce zabývá muži, je pro její účely nezbytně nutné, abych vyjádřil pojetí maskulinity, se kterým budu pracovat. Zároveň si myslím, že maskulinitu nelze studovat odděleně od femininity, protože se svou protikladností navzájem ovlivňují. Jak bude rozebráno níže, jedna ze základních podmínek maskulinní identity je striktní zamítnutí všeho femininního.

Online slovník popisuje *maskulinitu* jako:

1. Kvalitu nebo stav bytí maskulinní.
2. Něco, co je tradičně považováno za charakteristické pro muže.

(IZ:2000)

Jako příbuzná podstatná jména, která již předem hodně napoví o charakteru maskulinity v naší společnosti, slovník nabízí slova jako virilita, síla, tvrdost, mužnost, robustnost, drsnost nebo osvalení. (IZ:2002)

Tyto vlastnosti a charakteristiky jsou podle mého názoru trefně považovány za příbuzné k maskulinitě a mají velkou souvislost s tématem této práce. Jejich dodržování, ať už v symbolickém významu (pevnost v postojích, nekompromisnost, vůdčí role ve složitých situacích) nebo doslovně určuje obraz ideálního muže. Naopak radikální odchylování od těchto kritérií vystavuje muže společenskému tlaku.

Pro porozumění fenoménu současné maskulinity je klíčové seznámení se sociální realitou mužů v moderní společnosti. To nám nabízí Clatterbough (1997: 2-5), který zároveň rozlišuje čtyři různé stavební prvky současné maskulinity. Je velmi důležité vnímat nuance mezi těmito pojmy.

1) Maskulinní genderová role aneb Co to znamená být mužem?

Jedná se o sadu projevů, postojů a názorů, které se zakládají na tom, v jaké skupině se muž identifikuje. Různé maskulinity jsou tak společenskými rolami, které závisí na historickém, náboženském nebo etnickém stavu muže. Například úspěšný politik má diametrálně odlišnou maskulinitu než homosexuál, kterému byla zamítnuta péče o dítě.

2) Maskulinní stereotyp aneb Jací jsou muži podle obecného mínění?

Maskulinní stereotyp se od genderové role liší tím, že zahrnuje to, co si lidé o mužích všeobecně myslí. Pokud se předpokládá, že všichni muži jsou majetní, je to součástí maskulinního stereotypu nezávisle na mužské genderové roli.

3) Genderový ideál aneb Jací by muži měli být podle obecného mínění?

Všeobecně rozšířená představa o tom, jakou genderovou roli by měli muži zastávat. Jestliže společnost předpokládá, že zajištěný muž by se v určitém věku měl oženit, je to součástí genderového ideálu. Tyto obecné představy bývají často odlišné od toho, jací jsou muži doopravdy. Genderové ideály jsou podobně jako stereotypy zasazeny do historického kontextu.

4) Genderová identita

Je tvořena tím, co každý jednotlivec subjektivně prožívá během procesu získávání svého genderu. Zahnuje tak všechny tři předchozí body na individuální rovině – to, jaká osoba skutečně je, jaká si myslí, že je i jaká si myslí, že by měla být.

Maskulinitu ale nemůžeme chápat jako kdyby byla statická, vrozená a bez časového zasazení. Sociálně konstruktivistický pohled, se kterým se ztotožňují ji totiž nahlíží, jako nestálou a proměnlivou kvalitu. Například Kimmel (1994: 119 -120) chápe mužství⁶ jako neustále se měnící sadu významů, pomocí které muži konstruují vztahy mezi sebou navzájem a mezi nimi a okolním světem.

Stejně tak Lynn Segal (1990:123) tvrdí, že: „*Maskulinita není jediná, ať už vrozená nebo získaná esence, nýbrž stále neúplný stav, který stojí rovným dílem na společenské i duševní realitě.*“

Protikladný názor vnáší do diskuze Elisabeth Badinter (2005: 13-14). Podle ní naše společnost vnímá maskulinitu jako něco, co se musí pracně budovat, zatímco femininitu spíše jako vrozenou kvalitu. Dívka se oficiálně stane ženou v den, kdy prožije první menstruaci a poté už málokdo o její ženskosti pochybuje. Zatímco maskulinita je často zpochybňována a muži celý život slyší věty typu: „*Bud' chlap*“ nebo „*Dokaž, že jsi muž!*“ Navzdory tomuto jejímu tvrzení však maskulinitu nelze nahlížet pouze jako kdyby byla konstituována opozicí s femininitou. Naopak je vytvářena i díky konstruování vzájemných vztahů rozlišných skupin mužů (Hearn a Collison, 1994 nebo Segal, 1990). Na maskulinitu tak mají vliv faktory jako ekonomické postavení, vzdělání, náboženství nebo rasa daného muže.

Nejdůležitější charakteristiky maskulinity postupně rozebírá Kimmel (1994:124-133). Maskulinitu je podle něj třeba chápat jako:

1) Vzájemné mocenské vztahy: Všechny maskulinity⁷ jsou mezi sebou poměřovány a nejsou si rovnocenné. Ve společnosti dominantní standard nastavuje identita heterosexuálního, mladého bělocha, který pochází ze střední třídy. Vztahování se k moci a její vykonávání mužů nad muži i mužů nad ženami je základním prvkem maskulinity.

2) Únik od zženštilosti: Maskulinita byla historicky definována jako únik od ženského, kategorické zamítnutí feminity. Kimmel to demonstruje na Freudově klasickém psychoanalytickém modelu: -Oidipovská touha po matce – její zamítnutí – strach z otce jako soka - kastráční úzkost - ztotožnění s otcem - převzání agresivních hodnot maskulina - strach ze stálého psychického napojení na matku. Tento výsledný strach vyvolává nenávisť k femininitě, který následně provází mužskou identitu.

3) Homosociálně ustanovenou kvalitu: Všichni muži na sebe navzájem dohlížejí, hodnotí se a

⁶ V anglosaské literatuře jsou často používány pojmy *manhood* a *manliness*. V tomto případě jsem usoudil, že se podle kontextu jedná o synonymum k maskulinitě.

⁷ Pluralitnímu nahlížení maskulinity bude věnován prostor později v této kapitole. Jejich konkrétním vztahům opět zde v Connelově konceptu *hegemonních maskulinit*.

poměřují. Pouze oni stanovují kritéria maskulinity, kterou zároveň staví tak vysoko, že pohrdají vším ženským. Žena se stává jakousi měnou, jednotkou, skrze kterou se mohou muži poměřovat (kdo má krásnější ženu, kdo měl více sexuálních partnerek atd..)

2.2.2. Typologie a vzájemné vztahy maskulinit

V tomto bodě vysvětlím, proč je maskulinita často uváděna v množném čísle. Její pluralitní nahlížení je dalším specifickým, se kterým pracuje velká část autorů. Podle nich se k jednomu muži nepojí jediná maskulinita, ale mnoho různých způsobů, jak být maskulinní – být mužem. Toto výmluvně ilustruje například typologie maskulinit podle Hearn a Collisona (1994: 108-109)

Tato autorská dvojice nevidí jednotlivé typy maskulinit jako „*fixované vzorce, ale spíše jako výsledky kombinací jednání a znaků, které muži vykonávají či mají zčásti svévolně a zčásti cíleně.*“ Ty jsou podle autorů reakcí na materiální vztahy, ale i na emocionální požadavky na ně kladené. Jak již bylo napsáno mnou výše, je naprosto nezbytné pojímat maskulinitu na základě dalších kategorií, které na první pohled s pohlavím nijak nesouvisí. Autoři tak nabízejí dlouhý výčet faktorů, které přímo či nepřímo ovlivňují její vývoj, jakožto neúplného, kontinuálního stavu, jak jej výše definovala Segal. Tento náhled velmi dobře ilustruje jejich obrovskou diverzitu:

1. *Věk* (mladí muži, muži ve středním věku, staří muži a jiní další)
2. *Vzezření* (intelektuál, transvestita, drsňák)
3. *Tělesné (in)dispozice* (tělesně postiženy, zdravý, svalovec, slaboch)
4. *Péče* (profesionál, něžný muž, opravdový muž)
5. *Ekonomická třída* (nezaměstnaný, dělník, proletář, obchodník, příslušník střední třídy, manažer, buržoust)
6. *Etnický původ* (černoch, běloch, Žid, Číňan)
7. *Otcovství a biologické příbuzenské vztahy* (otcové, synové)
8. *Volný čas* (golfista, piják)
9. *Rodinný stav* (manžel, starý mládenec, rozvedený, vdovec)
10. *Uvažování* (bystrý, hloupý)
11. *Zaměstnání* (hasič, prodavač, montér)
12. *Aktuální místo pobytu* (Anglie, západní pobřeží USA)
13. *Náboženské vyznání* (muslim, ateista)
14. *Sexualita* (gay, bisexuál, narcis, heterosexuál, v celibátu)
15. *Výška* (vysoký, malý)
16. *Násilnost* (násilný, citlivka, militarista)

Autoři zdůrazňují, že maskulinitu je nutné chápat jako kombinaci těchto faktorů a záleží na různých situacích, který z nich zrovna převládne. Mezi jednotlivými mužskými identitami, ale i kolektivy mohou často vznikat různá napětí nebo rozpory. Když si představíme například maskulinitu tvořenou kombinací: černoch, střední třída, gay je nemožné určit, co u něj obecně převládá. Jak bylo řečeno výše, vždy záleží na konkrétních situacích.

I Connel (1995:67-71) tvrdí, že maskulinitu není možné studovat a analyzovat jako koherentní a neměnný objekt. Můžeme mít dílčí poznatky o různých tématech spjatých s maskulinitou, ale je třeba pochopit, že ji ve společenských vědách nelze generalizovat. Proto nabízí rámec „*založený na současných analýzách genderových vztahů.*“ Ten se pokouší nastolit typologii maskulinit podle toho, jak jsou definovány ony samotné. Čtyři (historické a kulturně relativní) definice, jak může být

chápana maskulinita tedy jsou:

1. Esencialistické definice vycházejí z myšlenky, že již od narození existuje kdesi uvnitř muže pravá podstata mužství a ta ovlivňuje jeho chování. Názory na to, jaké vlastnosti jsou mužům vrozené ve vědě značně variovaly. Mluvílo se třeba o riskování, odpovědnosti, agresivitě nebo Diově energii. Slabinou tohoto přístupu je jeho očividná arbitrárnost.

2. Pozitivistické definice zdůrazňují vědecké poznání maskulinity pomocí dat z výzkumů, které byly založeny na škálách. Body na těchto škálách byly polarizovány jen na dvě možnosti – femininní vs. maskulinní projevy. Tyto definice jsou nepřesné ve svém černobílém popsání sociální reality. Muže ztotožňují s maskulinitou, ženu zase s femininitou a tím pádem vylučují mísení těchto atributů. V neposlední řadě je jejich paradigmatickým neduhem skutečnost, že v sobě nutně nesly světonázor badatele, který sám určoval, co je maskulinní a co femininní.

3. Normativní definice chápou maskulinitu, jako to, čím by muž měl být. Často se objevují v mediálních analýzách maskulinit, kde se rozebírají vzory mužského ideálu jako je např. John Wayne. Tyto teorie připouští různé přístupy mužů k normám maskulinity, ale zároveň vytváří ten paradox, že „pravá“ maskulinita je dosažitelná jen pro velmi úzkou skupinu jedinců.

4. Sémiotické definice „opouští rovinu jednotlivců a definují maskulinitu prostřednictvím systému symbolických odlišností, který uvádí maskulinní a femininní do protikladu. Ve výsledku je tak maskulinita definována jako anti-femininita.“ Tyto definice mohou být velmi užitečné v kulturní analýze. Ačkoliv postrádají arbitrárnost esencialismu i paradoxnost pozitivistických a normativních definic, neobejdou se bez chyby. Tento symbolický přístup se zaměřuje na jejich analýzu a opomíná ostatní kategorie, které maskulinitu určují.

Je to opět Connel (1995: 76-81), který zdůrazňuje, že je třeba rozpoznávat jednotlivé maskulinity a hlavně vztahy mezi nimi. Takový „vztahový“ přístup k maskulinitám podle něj zjednoduší pochopení silných nutkání, která formují náš gender.

Connelův koncept vztahů mezi jednotlivými maskulinitami je v mužských studiích již klasickým a považují ho za nejzásadnější teorii k pochopení vztahu muž – muž v naší společnosti. Obzvláště pak pojem hegemonní maskulinita se stal v oboru velmi citovaným.

Přístupme tedy k tomuto pojetí vztahů maskulinit australského sociologa:

Hegemonie (nadvláda)

Tento vztah vyjadřuje, že je v naší společnosti vždy nějaká maskulinita postavená výše než jiná. Hegemonní maskulinita je důsledkem genderového rozdělení společnosti, které vyvstává z legitimizace patriarchy a tak zahrnuje nejen hierarchizaci maskulinit, ale také podřizenost žen. Tato hegemonie se etabluje za podmínky, že se u muže (mužů) sejde institucionální moc s kulturním ideálem. Důležité je také pochopit, že se jedná o aktuálně uplatňovanou strategii, která je historicky proměnlivá.

Subordinace (podřazenost)

Nejvýrazněji je tento vztah mezi maskulinitami vidět na podřazenosti homosexuálních mužů. Nejedná se jen o symbolickou stigmatizaci, ale také o řadu reálných praktik jako je vylučování z politického či kulturního života, právní šikana, násilné útoky na ulicích nebo ekonomická diskriminace. V patriarchálním systému – tedy z pohledu hegemonní maskulinity- je mužská homosexualita ztotožňována s femininitou. Maskulinita gayů je nejzřetelnější, avšak nikoli jediný příklad podřazenosti maskulinity. Podobným způsobem jsou napadáni i heterosexuální muži, kteří vykazují femininní znaky.

Komplicita (společný podíl)

Jak bylo popsáno výše, pokud chápeme maskulinity normativně, existuje jen malá skupina mužů, kteří dokáží tyto normy do puntíku splnit. Ona malá část, která je splňuje se vyznačuje hegemonní maskulinitou. Zbylá většina mužů chce nadále těžit z postavení ve společnosti, které muž má, a tak se stávají komplici horní úzké skupiny a své vztahy s ostatními se tak snaží vytvářet podobným způsobem.

Marginalizace (odsouvání na okraj)

Předchozí tři vztahy se pojily pouze s uspořádáním genderového řádu, zatímco k marginalizaci dochází, zapojí-li se do situace faktory jako rasa nebo sociální postavení. Rasa může být integrální součástí chápání maskulinity třeba v případě, kdy obyčejný běloch obdivuje maskulinní nezdolnou výkonnost černošské sportovní hvězdy a zároveň je konfrontován se smyšlenými příběhy o černošských sexuálních útocích, které v USA fabuluje propaganda pravicové politiky. Tímto způsobem může být černošská maskulinita marginalizována na hegemonních základech.

2.2.3. Společenský ideál muže diktovaný západní kulturou

Při studování prací, které se věnují maskulinitě, nacházíme stále se opakující tezi. Základním prvkem mužovy identity a tedy nutnou prvotní podmínkou k naplnění společenského ideálu je nebýt ženou. Čím intenzivněji se muž proti femininitě vymezí, tím více se přibližuje maskulinnímu ideálu.

„Být muž znamená nebýt ženský, nebýt homosexuál, nebýt poddajný, závislý, podřízený, nebýt zženštilý zjevem ani chováním, nemít příliš intimní styky s jinými muži, nebýt v intimním styku se ženami impotentní.“ (Badinter, 2005: 113)

O tom co je to ideál maskulinity je na akademickém poli vedena diskuze. Některé z teorií představím níže v této podkapitole, ale pro ideální pochopení souvislostí (nejen) mého výzkumu je však dobré udělat si obrázek i o představě ideálního muže širší veřejnosti. Jelikož lidé sami reflektují své společenské, estetické a morální normy prostřednictvím umění, zdá se tato lidská činnost jako ideální způsob nahlédnutí do této problematiky.

Samotné umění je velmi obtížné přesně definovat, ale pro účely této práce použiji co možná nejširší definici a budu ho brát jako: *oblast tvůrčí činnosti, v níž se lidé snaží podle svého – v podstatě jakéhokoliv nadání – a podle svých znalostí či dovedností vyjadřovat své myšlenky, pocity a názory vytvořením určitého díla.* (IZ:2012). Stačí tedy otevřít oči a lidská představa o současném ideálu muže na nás kouká na každém rohu. Ať už sledujeme neohrožené fiktivní muže typu Jamese Bonda, Indiana Jonese, Supermana nebo vyobrazení skutečných mužů jako je třeba reklama s Davidem Beckhamem či rapový videoklip, klíčové rysy mají společné. Jsou úspěšní, odvážní, drsní, fyzicky zdatní a mají kolem sebe krásné ženy.

Podrobný výklad vývoje současného ideálu maskulinity podává George Mosse ve své knize *The Image of Man : The Creation of Modern Masculinity* (1996), ve které ho zkoumá prostřednictvím různých institucí posledních 250 let. Mosse sleduje zobrazování mužů v sochařství či kinematografii, mužské chování během rituálních soubojů o čest nebo stereotypizaci maskulinity ve fašistických režimech. Tento ideál se podle něj od poloviny 18. století příliš nezměnil a spojoval v sobě hodnoty jako odvaha, rozum, síla, nebo čest. V poslední kapitole Mosse však upozorňuje na to, že ve druhé polovině dvacátého století začalo docházet k jisté změně. Díky hodnotám a cílům nových mladistvých hnutí, (Beatníci, Mladí rozhněvaní muži, hippies atd.) která se negativně

vymezovala proti válce a jejím stereotypům (drsní muži s krátkým sestřihem), začíná vznikat nový druh obdivované maskulinity, u níž dochází ke smazávání genderových rozdílů. Její mezinárodní reprezentací se stávají hvězdy osmdesátých a devadesátých let jako jsou David Bowie, Michael Jackson nebo Boy George.

Na rozdíl od Mosse, který pojímá ideál maskulinity jako neustále se vyvíjející proměnnou závislou na historicko – společenských procesech, tvrdí Elisabeth Badinter (2005: 127), že se tento ideál po celá staletí nezměnil. Podle ní „*muž neustále zápasí sám se sebou, aby se ubránil slabosti a pasivitě, které na něj nepřestávají číhat.*“

Následně se jej Badinter snaží popsat a uvádí mnohokrát citované čtyři imperativy právě maskulinity od Roberta Brannona, který je vyjádřil formou populárních sloganů. Tento manifest nadsamce považují za stoprocentně platný, ač s Badinter nesouhlasím v tom, že ideál maskulinity je neměnný. Historie je plná příkladů, ze kterých je patrné, že se Badinter mylí. Od plakajících antických hrdinů, přes zbožné rytíře ve středověku až po moderní intelektuály lze vidět, že to, co je na mužích ceněné se historicky a ideologicky odlišuje. Nicméně tyto čtyři pravidla zachycují současnou stereotypní představu ideálu muže.

1) Nic zženštilého – Přestože víme, že muži mají stejné citové potřeby jako ženy, stereotypní mužská role je nutí k jejich potlačení. Správný muž se podle genderových norem musí vyvarovat sebemenších náznaků femininity.

2) Velké zvíře – Pravý samec musí usilovat o nadřazenost nad ostatními. Mužství je poměřováno loktem úspěchu, moci a obdivu, kterého se jedinci dostává.

3) Pevný dub – Důraz je kladen na to být nezávislý, neochvějný a spoléhat jen na svoje schopnosti. Důležité je nikdy neprojevit dojetí či přichylnost – znaky ženské slabosti.

4) K čertu se všemi – Zdůrazňuje povinnost být silnější než druzí. Je-li třeba i s použitím násilí. Muž musí působit zdáním odvahy, ba agresivity a dávat najevo, že je odhodlán podstoupit všechna rizika.

(Badinter, 2005: 127-128)

Tyto čtyři pravidla je třeba vnímat v kontextu s historickým vývojem západního světa. Lze v nich vyčíst individualismus a tržní dravost kapitalismu. Přesto se díky globalizaci staly součástí celosvětového vzoru. Badinter dává za příklad protnutí těchto sloganů známého kovboje z reklam Marlboro.⁸

„*Tvrdý a osamocený, protože nikoho nepotřebuje, pevný a jaksepatří mužný. Všichni muži v jisté době zatoužili být jako on: při sexu s ženami živočišný, ovšem k žádné se neupínající; bytost, která se s mužskými protějšky setkává jen v zápolení, válce a sportu. Zkrátka tvrdák nad tvrdáky, citový mrzák, stavěný spíš na to umřít, než se oženit a hýčkat děti.*“ (Badinter, 2005: 128)

Tento ideál podle Badinter převzala většina kultur, jen se postupně modernizoval z kovboje na Ramba a Terminátora. Zajímavá je propast, která se rozprostírá mezi tímto ideálem, který je téměř nedosažitelný a skutečným životem mužů. Neustálé „*propagování nedostižného vzoru virility dovádí muže k bolestnému poznání: je nehotový.*“ (Badinter, 2005:130)

⁸ Právě tento fakt mě přiměl uvažovat nad ideálem maskulinity v kontextu s vývojem západní společnosti. Reklama na cigarety je výmluvnou výpovědí o normách společnosti, která byla vybudována na individualismu a principech volného trhu.

Z této podkapitoly tedy vyvstává otázka, zda-li je vůbec možné splňovat ideály maskulinity. Odpověď by mohla znít, že to možné je i není. Obecné stereotypní ideály mužství většina mužů nesplňuje. Menšina, co je splňuje, na nich ulpívá tak posedle, jakoby se zdálo, že se snaží zakrýt výraznou femininitu, která sídlí hluboko v jejich nitru. Každá lidská bytost obsahuje maskulinní i femininní⁹ část a tak se mi zdá nesmyslné snažit se jednu z nich potlačovat a honit se za dosažením nedosažitelného „ideálu“.

⁹ Badinter (2005: 130) dokonce mluví o „původní bisexualitě vlastní každé lidské bytosti.“

2.3. Odvrácená tvář maskulinity

Tato kapitola se zaměří na některé konkrétní nevýhody, které vyvstávají z povahy genderové role muže. Mezi tyto negativní jevy, které přímo či nepřímo souvisejí s výše probranou nutností permanentně utvrzovat a demonstrovat svou maskulinitu patří například homofobie, sexismus, riskování, alkoholismus nebo emoční otupělost. Jsem si vědom, že každé z těchto témat by bylo možné zpracovat v samostatné, zajímavé práci a přiznávám, že mé pokrytí těchto jevů je nekompletní a selektivní a to z toho důvodu, aby vyhovělo účelům této práce. Na druhou stranu může tato výše negativit pojících se s maskulinitou dle mého mínění kvalitně ač zjednodušeně poskytnout orientaci v tématu.

V názorovém souladu s postmoderním myšlením současné vědy dodávám, že výskyt těchto jevů u mužů není možné přisuzovat pouze „práci genderu“. Není pochyb, že existuje celá řada dalších faktorů, které mají svůj podíl na chování konkrétních jedinců (např. ekonomický status, genetická výbava, etnicita nebo věk). Já se ale pokusím prozkoumat pouze souvislosti mezi těmito jevy a mužem – produktem genderové socializace.

2.3.1. Protikladné zakoušení moci a jeho následky

Komplexní vysvětlení negativ pojících se s maskulinitou podává ve své stati Michael Kaufman. Rozvádí zde koncept protikladného zakoušení moci u mužů. Těm sice přiznává vládu nad světem, který je protknut mocenskými vztahy, ale tvrdí, že přes jejich očividná privilegia je jejich moc poskvrněná.

„Život muže je zvláštní kombinací moci a bezmocnosti, výsad a útrap. Kvůli přednosti být mužem požívá velkou společenskou moc a mnoho jiných privilegií, avšak z takto nastavené společnosti neplyne ohromné trápení, izolace a odcizení nejen pro ženy, ale i pro muže.“ (Kaufman, 1994:142)

Příčiny této rozporuplnosti v životě muže vidí Kaufman dvě:

- 1) Rozdíl mezi společenskou definicí ideálního mužství a biologickými možnostmi, které jsou mu dané.
- 2) Kulturní břímeň, které popisuje Connelův koncept hegemonních maskulinit.

Problém tedy podle něj pramení převážně z toho, že „*Patriarchát jednoduše neexistuje nejen jako systém moci mužů nad ženami, ale také jako soustava hierarchických vztahů mezi různými skupinami mužů, tedy mezi různými maskulinitami.*“ (Kaufman, 1994:145)

Právě moc muži vidí jako prostředek, jak někoho nebo něco ovládnout a na základě těchto mocenských vztahů tak vzniká jejich maskulinní identita. Cenou za takto vybudovanou identitu je potlačování a skrývání celé řady emocí a lidských potřeb jako je empatie, citlivost, soucit nebo touha o někoho pečovat, které jsou neslučitelné s ideálem maskulinity. Jejich skrytá přítomnost uvrhuje muže do permanentního strachu, že tlaku podlehnou a budou spojováni s femininitou.¹⁰

„Takový strach má niterný, emocionální a intelektuální rozsah (přestože nemusí nutně probíhat na vědomé úrovni). Čím více jsme vězni tohoto strachu, tím více cítíme potřebu vykonávat moc, která je nám jako mužům poskytována. Jinými slovy, muži nevykonávají patriarchální moc jen proto, aby z ní těžili konkrétní výhody. Její prosazování je také reakcí na onen strach a na rány způsobené během cesty za jejím získáním. Jako muži jsme tak paradoxně tím samým způsobem, jakým jsme se

¹⁰ Velký vliv na tento strach má v mužské společnosti všudy přítomná homofobie.

naučili moc ztělesňovat a vykonávat i zraňování.“ (Kaufman, 1994: 149)

Potlačené emoce se v mužích hluboko usadí a dříve nebo později začnou ovlivňovat jejich jednání. To se může projevit různě, ale v zásadě vždy negativně – násilím, depresemi, nejistotou, alkoholismem, homofóbií nebo třeba rasismem.

Téma protikladného zakoušení zmiňuje i Kimmel ve své eseji, která je věnována homofobii. Souhlasí s Kaufmanem v tom, že maskulinita je co možná nejtěsněji spjata s vykonáváním moci mužů nad ženami i mužů nad ostatními muži. Poukazuje však na to, že feministické autorky „*teoretizovaly maskulinitu jako hon za dominanci, mocí a nadvládou.*“ (Kimmel, 1994: 136). To je však jednostranný náhled. Ženy totiž nedisponují mocí jako skupina, ani jako jednotlivkyně. Když potom analyzují mechanismy společnosti, vidí nepopiratelný fakt, že muži disponují kolektivní mocí a tak předpokládají, že každý z nich bude mít i individuální moc. V tomto bodě však často narazí. Neberou totiž v potaz mocenské uspořádání muž-muž, díky kterému se dnešní muži cítí často bezmocně.

„V kontrastu k ženským životům jsou ty mužské strukturovány okolo mocenských vztahů, které rozlišují mužův přístup k individuální moci a ke kolektivní mužské moci.“ (Kimmel, 1994: 137)

Protikladnost zakoušení moci tedy vidí Kimmel v rozdílném pojetí individuální a kolektivní moci mužů. Těm se často zdá, že žádnou moc nemají, protože mají na mysli pouze individuální moc a neuvědomují si privilegia a moc mužského pohlaví ve vztahu muž – žena. Vypovídající je v eseji zmíněná metafora šoféra, ke kterému se muži přirovnávají.

„Šofér působí, jako by disponoval velkou mocí – nosí uniformu, sedí za volantem a ví, kde je cíl cesty.“ (Kimmel, 1994:137)

Mohlo by se tedy zdát, že má situaci pod kontrolou, ale není to tak. Šofér nedělá vlastně nic jiného, než poslouchá příkazy.

2.3.2. Homofobie

Společenské pozadí homofobie

Drtivá většina autorů, kteří se zabývají gender studies, se shodne, že společnost, ve které žijeme je heteronormativní. Jinými slovy, heterosexuality je společenskou normou, zatímco homosexuální projevy jsou reálně potlačovány a persekuovány. Společně s Bourdieuem (2000: 107 – 112) je nutné napsat, že vztah nadvlády heterosexuality nad homosexualitou se projevuje i na symbolické úrovni a to hlavně tak, že probíhají „*kolektivní akty kategorizace, které plodí významné negativně chápané difference a tím i skupiny – stigmatizované sociální kategorie.*“

Tato stigmatizace probíhá už od dětství a u chlapců je několikanásobně patrnější než u děvčat. Takové tvrzení může doložit třeba krátký exkurz do slovní zásoby českého jazyka. Slova jako: *teplouš, buzerant* nebo *gay* byly v mém okolí již od základní školy používány jako nadávky, které navíc ani nemusely souviset s homosexuálními projevy, ale s pasivitou nebo podvolováním se.¹¹ Tyto negativní konotace jsou jedním z mnoha projevů nepřátelských postojů mužů k homosexualitě - homofobie. Aktivní potlačování její společenské či právní legitimacy je však jen jednou stranou její mince. Tou druhou je bytostný strach z vlastních (potencionálních či skutečných) homoerotických pocitů a fantazií (Beneke, 1997:146).

¹¹ Podobný jev reflektuje například Beneke, 1997: 144 nebo Badinter, 2005: 113

Příčiny homofobie

Timothy Beneke uznává strach z potenciální ztráty maskulinity jakožto jednu z příčin homofobie. Společnost podle něj (i podle Badinter, 2005:112) ztotožňuje maskulinitu s okázalou heterosexuální, což pro mnoho mužů znamená nepříjemný imperativ, aby se podle této rovnice chovali. Tvrdí, že prvotní základy homofobie jsou zakořeněny v nenávisti čehokoliv femininního v projevech muže. Jejím zdrojem je neustále přítomný strach, že muž přijde o něco, co si tak náročně a tvrdě vybojovává – svou maskulinitu. A to jen tím, že by se vzdal určitému vábení a homoerotickým pocitům. Tyto pocity vysvětluje (podobně jako Kimmel nebo Chodorow) pomocí psychoanalýzy. V životním stádiu, kdy se malý chlapec identifikuje s matkou, vidí svět jejíma očima a na otce tak kouká s úžasem, respektem, ale i chtíčem jako matka. Později se od vlivu matky odtrhne a identifikuje se s otcem. Tím pádem ostře změní nazírání světa a nutně musí zamítnout vše femininní. Stopy prvotní identifikace v něm však zůstaly hluboko ukryty a čas od času se objeví. Tímto způsobem vzniká předpoklad k mužské homofobii a sexismu.

Druhou hlavní příčinou homofobie je společenská definice sexuality, která chápe jako jedinou legitimní formu sexuální praxe nadvládu mužského principu nad ženským. Mužské – aktivní / penetrující musí být vždy nadřazeno ženskému – pasivnímu / penetrovanému. Homosexuální vztah toto rozložení sil boří a způsobuje tak znesvěcení dominantního principu (Bourdieu, 2000: 108). Ovládnutí ženského principu je jakousi zárukou maskulinity. V tomto smyslu tedy homofobii chápou jako psychologický mechanismus, který má za úkol zachovat identitu mužského principu.

Následky homofobie

Zřetelným negativním důsledkem homofobie, který prostupuje mužské životy je zavrnutí všech intimnějších vztahů mezi muži. Ti se zdráhají navzájem se svěřovat, mít spolu blízký kontakt a scházejí se raději ve skupinách než jen ve dvojicích. Tuto emoční a vztahovou otupělost ostatně zmiňuje i Kaufman ve výše rozebrané esejí o protikladném zakoušení moci, když říká, že cenou za vybudování maskulinní identity je potlačování celé řady přirozených emocí jako je empatie, soucit nebo touha pečovat.

Další následek homofobie zmiňuje Kimmel (1994: 129-133). Stejně jako ten předchozí vyplývá z toho, že se muži permanentně obávají jiných mužů. Jsou to totiž právě a jenom oni, kdo navzájem uznávají svou maskulinitu. Počínaje otcem, přes trenéry, kolegy, šéfy až po fiktivní superhrdiny je příslušník mužského rodu od narození pod neustálým dohledem a nesmí ani na vteřinu projevit znaky zženštilosti. Tento strach z odhalení zakrývané femininity a tím pádem zbavení mužnosti vede k pasivitě a mlčení. Mlčíme, aby to nevypadalo, že sympatizujeme s femininitou a tím ji i v sobě sami zamítáme. Kimmel (1994:131) uvádí příklady: „*Mlčíme, když kolega v práci dělá sexistické vtípky, mlčíme, když někdo uráží homosexuály, přivíráme oči před sexuálními obtěžováním žen.*“

Strach přítomný v homofobii nutí muže horlivě a ostentativně zaujímat co nejmužnější postoje a jednat s nimi ve shodě, aby si nikdo ani náznakem nemohl myslet, že nejsou dostatečně drsní. Jedním z důsledků tohoto je znevažování žen a zženštilosti. Tyto projevy jsou vyřazovány z veřejné sféry a neustále shazovány v kontextu každodenního života.

Kam až takovéto vidění světa může zajít dokazuje opět Kimmel (1994:133-135) na americkém historickém vývoji v 19. století, kdy byl rasový útlak menšin (nativní Američané, černošští otroci) ospravedlňován mimo jiné tak, že jejich zástupci byli vyloučeni ze sfér pravého mužství. Podle logiky jejich utlačovatelů se nedokázali postarat o své ženy a děti a tak byli bráni jako bezmocní či poddaní. Náboženství nativních kultur se zase americkému bílému muži zdálo příliš naivní a

infantilní. I to v jeho očích mužské příslušníky těchto minorit symbolicky emaskulovalo. Později byla na podobné bázi odůvodňována nenávist k jiným nepřátelům USA. Italští imigranti byli na muže příliš vášniví, Židé slabí a kostnatí a Vietnamským vojákům byl vytýkány femininní rysy a malá výška. Zajímavé je, že tyto zástupci menšinových mužů byli označováni za nedostatečné, zženštilé či dětinské muže, ale zároveň čelili propagandistické stereotypizaci do role sexuálních mašin či násilníků.

Poznámka k pojmu homofobie

Po seznámení s teoretickými koncepty několika autorů jsem dospěl k názoru, že termín homofobie je nepřesný. Vzhledem k tomu, že je ve většině případů popisována jako nenávist heterosexuálních mužů k gayům nebo strach heterosexuálů z náznaků homsexuality / femininity v jejich nitrech, by se nejspíš v případě textů analyzujících muže hodil přesnější termín gay-fobie nebo snad feminfobie¹². Tímto nepopírám existenci homofobie nasměřovanou k lesbickým ženám. Pouze se pokouším zpřesnit svůj pojmový aparát.

2.3.3. Negativa spojená s kompulzivním charakterem maskulinity

Kompulzivitu maskulinity popisuje Timothy Beneke. Vysvětluje ji jako „*nutkavou touhu či potřebu mužů a chlapců podstupovat (a občas si sám vytvářet) situace spojené s napětím, námahou nebo utrpením za účelem dokázat své mužství a také převahu nad ženami.*“ (1997:36)

Takové situace, které muži dobrovolně i nedobrovolně, ale hlavně s touhou obstát podstupují, shrnuje Beneke do 3 kategorií:

- 1) Fyzické nebezpečí - Tělesná bolest, riskování, pití velkého množství alkoholu.
- 2) Psychologické nebezpečí – Selhání ve sportovních soutěžích, postupná ztráta fyzických sil a dovedností z důvodu stárnutí, plakání na veřejnosti
- 3) Feminizace – Největší hrozba pro mužství. Muž je neustále vystaven podezření, že se v různých situacích zachoval jako baba / padavka.

Tuto vlastnost maskulinity Beneke demonstruje výčtem mnoha příběhů z americké kulturní historie, po jejichž přečtení se nabízí myšlenka, jak je někdy urputné dokazování mužské tvrdosti a kontroly nad situací zbytečně vyhocené a může vést až k tragickým následkům. Z vlastní zkušenosti mohu jmenovat smutný příklad kamaráda, který pod výraznějším vlivem alkoholu nikdy nechtěl dát na odiv svoji ztrátu kontroly a částečnou bezmocnost. Z toho důvodu se v takových chvílích nenápadně vytratil ze společnosti a pokusil se dostat se domů. Osudnou se mu stala chladná noc, kdy umrzl v příkopu. Takových případů je jistě více, protože takoví jsou muži. Nechtějí dát najevo slabost, nechtějí prohrát. Za každou cenu.

Kompulzivita maskulinity není jen výsadou Spojených států, ale jak ukazuje Beneke (1997:44) prostřednictvím práce antropologa Davida Gilmora, jedná se o kulturně univerzální jev. Udává příklady obyvatel ostrova Truk, Latinské Ameriky, Egyptských beduinů, Nové Guiney, Etiopie nebo třeba filozofie Hegela či Camuse.

Podobné problémy vidí i Kimmel (1994:133), ačkoli je nenazývá právě kompulzivitou maskulinity. Neustále dokazování mužů, že nejsou padavky má podle něj někdy fatální následky. „*Muži se vystavují enormnímu zdravotním riskování, hazardují na pracovišti nebo prožívají choroby spjaté se stresem a depresemi.*“ A pokud v některém klíčovém ohledu selžou a ztratí moc a status v

¹² *Pojmu misogynie jsem se záměrně chtěl vyhnout, protože představuje explicitní nepřátelství k ženám, ale k ženským projevům v mužském jednání.*

mužském světě, neváhají sáhnout k nejradikálnějšímu kroku a spáchají sebevraždu.

Třetí Benekeho kategorii, strach z feminizace, vykládá také Kimmel (1994: 127-128). Touha zavrhnout femininitu má pro malého chlapce do života 3 negativní důsledky:

- 1) Zavrhne svou vlastní matku, začne negativně vnímat vlastnosti jako pečovatelský cit, soucit nebo jemnost.
- 2) Tyto vlastnosti tím pádem začne potlačovat i v sobě.
- 3) V důsledku prvních dvou bodů začne nahlížet ženy znehodnoceně. Tímto způsobem (tedy psychoanalyticky) vysvětluje Kimmel počátek sexismu.

2.4. Shrnutí teoretické části

V kapitole 2.1 jsem poskytl základní vhled do oboru mužských studií. Zdůvodnil jsem jeho vznik a popsal hlavní přístupy a oblasti zájmu. Poté jsem ozřejmil můj přístup k problematice a nastínil některé z problémů, které jsou spjaté s rolí muže. V následující podkapitole došlo na popsání paradigmatického rozkolu v nahlížení maskulinity (i feminity), který panuje ve společenských vědách. Přiklonil jsem se spíše k sociálnímu konstruktivismu, ale zároveň jsem poukázal na důležitost biologicky založeného pohlaví. Jako poslední podkapitolu jsem zařadil letmý obrys výzkumné situace v ČR a výčet hlavních českých mužských hnutí a jejich cílů. Tuto část jsem zvolil z toho důvodu, aby se v řadě západních teorií nevytratil český kontext, který je pro pochopení fenoménu maskulinity důležitý.

Kapitola 2.2 nejprve nabízí slovníkovou definici maskulinity, kterou následují názory autorů z oboru mužských studií. Dochází k rozebrání stavebních prvků maskulinity a také jejich základních ustanovujících principů. Za důležité výstupy z této sekce považuji informace, že maskulinita je dynamická, historicky proměnlivá kvalita, kterou lze definovat především jako odmítnutí čehokoliv femininního. Další podkapitola vysvětluje pluralitní nahlížení maskulinit, jejich typologii a také vzájemné vztahy. Pro teoretické uchopení všech témat týkajících se maskulinity je klíčové především vypořádání se s konceptem hegemonie / subordinace / komplicita / marginalizace. V poslední části se věnuji společenskému ideálu muže v naší kultuře. Obsažena je historická perspektiva vývoje tohoto ideálu stejně jako jeho současná kritéria.

Závěrečná kapitola teoretické části se soustředí na některá konkrétní negativa, které vyvstávají z dodržování maskulinní genderové role. Diskurz první podkapitoly vede ke konstatování, že konkrétní cenou za mužskou moc a nadvládu je potlačování emocí a lidských potřeb jako je citlivost, vnímavost nebo soucit, což může vést až k násilí, depresím nebo alkoholismu. Následně je věnována celá kapitola homofobii, jakožto průvodnímu znaku maskulinní identity. Probrány jsou její předpoklady, příčiny i následky. Nakonec se zaobírám tématem kompulzivního charakteru maskulinity, který velí mužům podstupovat psychické i fyzické riskování, aby dokázali, že nejeví žádné znaky slabosti, která je spjatá s feminintou. Tento jev má následky psychologického rázu, které mohou vyústit až do život ohrožujících situací.

3. Praktická část – kvalitativní výzkum - představení

Navzdory tomu, že metodologické příručky popisují kvalitativní výzkum, jako celistvý proces, při němž se provádí analýza ve všech jeho fázích, rozdělím praktickou část mé bakalářské práce na dvě kapitoly. První z nich bude sloužit jako jakési představení výzkumu. V ní budu nejprve diskutovat zvolenou metodu výzkumu, potom formuluji své výzkumné otázky, následně se budu zabývat procesem sběru dat – to znamená výběrem typu rozhovoru, tvorbou konceptu rozhovorů a jejich základními otázkami a na závěr se zaměřím na specifika informátorů a průběh rozhovorů.

Ve druhém metodologickém úseku bude popsán můj postup s již nasbíranými daty tzn. transkripce, kódování a analýza. Věřím, že toto rozdělení praktické části zvýší atraktivitu práce pro potencionální čtenáře, protože je první část uvede do výzkumu a budou se tak lépe orientovat při studování práce s daty.

K vypracování této části mi jako solidní opora posloužila praktická část zkoušky SVIP, kterou jsem absolvoval v 6. semestru studia

3.1. Metoda výzkumu

Pro realizaci výzkumu jsem zvolil kvalitativní výzkumnou strategii. Hlavním důvodem byla povaha zkoumaného tématu¹³. Chce-li badatel vyzvědět reflexi společenských požadavků, musí se dle mého názoru ptát informátorů osobně, poté dobře číst mezi řádky přepsaného rozhovoru a nakonec kvalitně a kvalitativně sebraná data analyzovat. Dotazníková forma by nebyla v tomto výzkumu dostatečně pestrá a vypovídající. Další věcí je, že mužská studia jsou relativně novou vědeckou oblastí, která se nemůže opřít o dlouholetou tradici. Volbu výzkumné strategie může samozřejmě ovlivnit více faktorů, ale zde můj výběr tkvěl převážně v těchto dvou faktorech.

„Některé zkoumané oblasti se hodí spíše pro kvalitativní typ výzkumu. To je třeba případ výzkumu, který se snaží odhalit podstatu něčích zkušeností s určitým jevem, např. nemocí, přestoupením na jinou víru nebo závislostí. Kvalitativní metody se užívají k odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme. Mohou být také použity k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme.“ (Strauss a Corbinová, 1999:11).

Má konkrétní výzkumná metoda je inspirována zakotvenou teorií. Tuto klasickou společenskovední metodu vyvinuli v polovině šedesátých let Anselm Strauss a Barney G. Glasser. Zakotvená teorie je *„induktivně odvozena ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatím ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů (...) Nezačínáme teorii, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné.“ (Strauss a Corbinová, 1999:14)*

Metoda zakotvené teorie je komplexní i komplikovaná zároveň. Vzhledem k rozsahu a požadavkům bakalářské práce si dovoluji převzít jenom její základní principy, na kterých se podle mého názoru dá postavit kvalitní výzkum odpovídající úrovni akademických zkušeností studenta posledního ročníku bakalářského studia. V následujícím výčtu tedy shrnu, jaké momenty metody zakotvené teorie vnímám jako klíčové. Jinými slovy, na těchto základních principech založím svou inspirovanou verzi výzkumné metody.

¹³ To jsem nastínil v úvodu a dále jej rozvedu v podkapitole 3.2.

1) Teoretická citlivost – Strauss a Corbinová (1999:27) ji definují jako „*schopnost rozlišovat jemné detaily ve významu údajů.*“ Já ji uvádím na prvním místě, protože je to podle mého názoru naprosto klíčová dovednost. Podle autorů je možné její míru navýšit (studiem literatury a nabýváním profesních či osobních zkušeností), ale zároveň nikde nezmiňují, to, co rozebírá Konopásek (2005:2) a s čím souhlasím i já osobně – a to sice nesporný fakt, že nutným předpokladem, který se nelze nikde naučit je badatelův intelekt – jeho přirozený, holý rozum.

2) Základní prvky analýzy podle Hendla (2008) – Tedy koncepty (teoretické pojmy), kategorie a propozice. Zjednodušeně řečeno jde o postupné nacházení podobných jevů v analyzovaném textu. Jejich seskupování do větších kategorií a následná finální analýza, která zkoumá vztahy mezi těmito kategoriemi a také mezi nimi a koncepty.

3) Princip neustálého porovnávání - „*Během celé práce s empirickým materiálem se porovnávají vzniklé koncepty a kategorie, získané v různých fázích analytické činnosti, mezi sebou nebo s určenými místy datového materiálu.*“ (Hendl, 2008:245)

Klíčové akce, které vykonává badatel během výzkumu postaveném na zakotvené teorii shrnuje Hendl (2008:128) v pěti bodech. Vypisuji hlavní myšlenky, které jsem z nich extrahoval a snažil se podle nich během empirické části řídit.

1. Výzkumník vstupuje do terénu vybaven vágními představami o zkoumané oblasti.
2. Výzkumník získává a zaznamenává data od respondentů.
3. Tyto data souběžně shromažďuje i analyzuje.
4. Výzkumník na základě postupného analyzování svých dat objevuje nové skutečnosti a jim přizpůsobuje další sběr dat. Tak vzniká zárodek finální teorie.
5. Výzkumník testuje své poznatky a pokouší se ověřit svou teorii. Komentuje rozmanitost vzniklých kategorií a zobecňuje své závěry.

3.2. Výzkumné otázky

Výzkumné otázky lze doplňovat a modifikovat během výzkumu, ale základní cíl výzkumu je nutné určit předem (Hendl, 2008:40).

Inspirován dvěma dvousemestrálními předměty *Úvod do genderových studií* a *Úvod do feminitických teorií* jsem se rozhodl, že mou bakalářskou práci zasvětim genderovým studiím. Jelikož jsem muž, mnohem více než klasická témata feministické sociologie se mne týkaly otázky oboru men's studies. Kromě toho mě taktéž lákala jeho relativní neprobádanost na českém akademickém poli. Po zevrubnějším průzkumu témat v literatuře tohoto oboru mě zaujala otázka požadavků, které jsou na muže kladeny, potažmo tlaku, který je na ně vyvíjen. Mnoho publikací (např. Badinter (2005) nebo Kaufman (2004) zmiňuje, že být mužem v praxi znamená celoživotní snahu o neustálé dokazování maskulinity, což vede k řadě znevýhodnění¹⁴. A tak jsem se rozhodl zaměřit se na situaci českých mužů, z nichž mi logicky nejbližší byli mí kolegové – vysokoškolští studenti. Nakonec jsem usoudil, že s tématem požadavků na mužství a tlaku na něj vyvíjeném nepochybně souvisí obraz ideálu maskulinity a tak jsem ho přibral k tématům mého zájmu. Tímto způsobem tedy vznikla tato výzkumná otázka:

Jak současní čeští vysokoškoláci reflektují požadavky, která klade současná společnost na muže?

¹⁴ Samozřejmě, že není na místě přehlížet fakt, že jsou to ženy, které jsou dodnes v patriarchálně fungující společnosti více znevýhodňovány

Tuto otázku jsem následně rozpracoval do následujících podotázek:

1) *Jak se projevuje tlak, který vyvíjí společnost na muže, aby naplňovali ideál maskulinity? Od koho je vyvíjen? Za jakých okolností se tento tlak projevuje nejvíce? Cítí naopak i tlak ze strany žen na to, aby se chovali méně maskulinně?*

2) *Jak se podle vysokoškoláků muži vyrovnávají se selháním ve své roli?*

3) *Jak vnímají čeští vysokoškoláci obraz ideálu maskulinity? Jakou mají podle nich podobu jeho hlavní určující znaky? (vzhled, vlastnosti, projevy)*

3.3 Výběr typu rozhovoru

Pro získání dostatečně bohatých kvalitativních dat je rozhodující správná volba typu rozhovoru. Hendl rozlišuje v kapitole věnované kvalitativnímu dotazování několik různých typů dotazování a jako hlavní kritéria jejich odlišení uvádí míru pevnosti jejich struktury a také možnost improvizování při jejich realizaci. Jako ideální forma sběru dat pro můj výzkum se mi jevil polostrukturované dotazování, které se podle autora „*vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací*“.

Ve výsledku jsem aplikoval strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami, tak jak jej popisuje Hendl, ale inspiroval jsem se také prvky problémově zaměřeného rozhovoru. První způsob jsem zvolil ze dvou důvodů:

1) *„Data z takového interview se snadněji analyzují, protože jednotlivá témata se lehce v přepisu rozhovoru lokalizují.“*

2) *„Tento typ rozhovoru je vhodný, pokud ho nemáme možnost opakovat a máme málo času se respondentovi věnovat.“ (Hendl, 2008:173)*

Druhý způsob mě zaujal, protože podle Hendlovy metodologické příručky je vhodný pro výzkum pomocí zakotvené teorie. Tazatel uvede na začátku rozhovoru témata, ke kterým již došel analýzou předchozích dat a přizpůsobí si tak průběh rozhovoru pro svojí potřebu. Během dotazování se tato taktika ukázala jako účinná a tak jsem ji zhruba od 3.rozhovoru praktikoval¹⁵. Konkrétnímu průběhu rozhovorů se budu věnovat v podkapitole 3.5.

3.4.Tvorba konceptu rozhovoru

Při tvorbě struktury rozhovoru jsem měl na paměti základní cíl kvalitativního dotazování, který jsem si osvojil z kapitoly *Metody získávání dat* v Hendlovi.

„Sběr dat má vytvořit vztah, kdy se teoretický rámec výzkumníka překrývá s možnostmi respondenta. Výzkumník se přizpůsobuje respondentovi. Na rozdíl od strukturovaného rozhovoru s uzavřenými otázkami se při kvalitativním dotazování nikdy nepředpokládají dotazovaným předem

¹⁵ S tím rozdílem, že témata jsem informátorům neidentifikoval hned na počátku rozhovoru, ale podle potřeby v jejich průběhu.

určené formulace odpovědí nebo jejich kategorie. “(Hendl, 2008:166)

Bylo tedy nezbytné pečlivě zvážit formu, obsah ale i pořadí kladených otázek. Pozice badatele je v tomto bodě výzkumu vsutku nesnadná. Je třeba vymyslet takové otázky, které nejsou ani příliš obecné ani příliš návodné. Do interview je nutné vnášet témata, ale musí se tak učinit dostatečně citlivým způsobem, aby nemohly být žádným způsobem ovlivněny výpovědi informátora. Otázky jsem několikrát konzultoval a v rámci zefektivnění sběru dat jsem v průběhu výzkumu některé z nich vyřadil a jiné zase nově doplnil.

Obsah otázek, které jsem připravoval pro rozhovory, musel logicky vyjít z mých výzkumných otázek. Poté, co jsem je formuloval, jsem si ještě jednou utvrdil hlavní témata mého zájmu. Tedy: reflexe požadavků na dnešního muže, povaha tlaku na maskulinitu a vnímání maskulinního ideálu. V tento moment jsem jako badatel věděl na co se chci ptát, ale bylo nutné doladit způsob kladení otázek a jejich řazení.

Podle Hendla (2008:169) patří „*Způsob, jakým je otázka formulována mezi nejdůležitější prvky, které určují, jak bude respondent odpovídat.*“ A tak bylo zapotřebí mu věnovat velkou pozornost. Otázky by měly splňovat hned několik různých aspektů –jako je otevřenost, citlivost či jednoznačnost, přičemž základním principem je minimalizovat možnost ovlivnění (vnucení) odpovědi informátora. Dále je důležité se během rozhovorů neustále zdokonalovat v činnosti zvané sondáž (*probing*). Ta zahrnuje nenápadné, ale velmi důležité podněcování k prohloubení respondentových odpovědí. Do seznamu otázek jsem si sondážní otázky nepsal, ale jak lze vidět níže, kde ho předkládám, sestává z 10 hlavních otázek, u kterých jsou vypsány podotázky, které se mají za úkol dotazovaného podnítit k širšímu pokrytí daného tématu.

Řazení otázek jsem koncipoval na základě volné inspirace Pattonovým způsobem, který zmiňuje Hendl. Sám autor zdůrazňuje, že žádná stanovená pravidla pro řazení neexistují, avšak na základě předchozích výzkumů vznikly jistá doporučení. Dal jsem tak na tyto rady a do úvodní části rozhovoru jsem koncentroval spíše neproblémové, popisné otázky, aby se informátor rozmluvil. Poté jsem zařadil náročnější otázky, nad kterými se musí informátor hlouběji zamýšlet. V neposlední řadě jsem se snažil respektovat radu, že je lepší nejprve zjišťovat souvislosti týkající se přítomnosti a až poté se doptávat na budoucnost a minulost.

Seznam otázek pro interview:

1) Popiš mi, jak si představuješ pravého muže? (Jak podle tebe vypadá, jaké má vlastnosti, jak se projevuje a chová? Popiš mi to na příkladu: ples, restaurace). Co je z těchto kategorií nejdůležitější a nejvíce určující? Jak se má chovat pravý muž k ženám (mužům) ? Co pro tebe znamená gentlemanství?

2) Kdo konkrétně je pro Tebe pravý muž? Máš nějaký vzor z tvého okolí? Co tě vedlo k takovému výběru? Kdo byl tvým vzorem / dětským hrdinou?

3)Vzpomeň si na situaci, kdy ti někdo řekl: Bud' (chovej se jako) chlap. Popiš mi tu situaci. Jak ses poté zachoval? Jak ses cítil? Bylo ti naopak někdy opačným pohlavím vyčteno, že se chováš příliš jako chlap? Pokud ano, v jaké to bylo situaci? Jaká byla tvá reakce?

4) Jaká jsou podle Tebe kladena od společnosti očekávání na chování muže?

Jaké mají mít vlastnosti? Jak se mají chovat, jak mají oblékat? V jakých situacích se tato očekávání projevují? Myslíš si, že jsou tato očekávání adekvátní? Mohl by ji uvést typické situace, ve kterých

se od muže něco očekává? Jak to vnímáš sám na sobě? Jsi spokojen s tím, co se od tebe, jako od muže očekává? Pociťuješ, že jsou na muže kladena vyšší očekávání v porovnání se ženami?

5) Jaké podle tebe přináší fakt, že jsi muž nevýhody? (proč?) Co si díky tomu nemůžeš dovolit?

6) Zažil jsi, že by muž z tvého okolí (příklad) provozoval typicky nemužskou aktivitu?(balet, vychovatel ve školce..) Jaká byla reakce okolí? Jak myslíš, že se s tím vyrovnával? Víš o tom samém případě se ženou (hrála hokej, žije se jako instalatérka). Zkus to porovnat. Jaký mají život muži, kteří se vymykají většinové společnosti (farář, starý mládenec, otcovská dovolená)?

7) Co je podle tebe pro muže nepřijatelné? Čím se jako muž nejvíce shodí, dehonestuje?

8) Jak se změnila požadavka na muže v posledních letech? Jaké myslíš, že byly požadavky třeba na naše otce, dědy v porovnání s naší generací? Jak vnímáš zásadu Postav dům, zasad' strom, zplod' syna? Očekává se dnes, že takto bude správný muž jednat? Změnilo se toto očekávání? Jaké je dnes očekávání ze strany společnosti?

9) Jak se dnešní muži podle Tebe vyrovnávají s tím, pokud nějakým způsobem selžou? Co bereš jako mužské selhání? Myslíš si, že častěji selžou ve své roli muži nebo ženy? A jaké pro to vidíš důvody? Kdo se s tím vyrovná lépe?

10) Uvědomil sis něco během tohoto rozhovoru? Chtěl by ses na závěr na cokoli zeptat? Napadá tě něco, k čemu by ses chtěl vrátit a něco dodat?

3.5. Specifika informátorů a průběh rozhovorů

Výzkumný vzorek tvoří osm vysokoškolských studentů, kteří pocházejí z České republiky. Jejich věkové rozpětí je 20 – 25 let a všichni jsou svobodní. Neusiloval jsem o homogenitu vzorku ve smyslu studijního zaměření. Mým cílem bylo naopak vzorek co nejvíce vyvážit, protože jsem zastáncem názoru, že studenti měkkých (tj. společenskovedních) disciplín inklinují k vyšší míře femininity, nežli jejich technicky zaměřené kolegové. Z toho důvodu jsou zde zastoupeni čtyři studenti FHS UK, jejichž protiklad tvoří mix studentů VŠE a ČVUT.¹⁶

Všichni informátoři se rekrutovali z řad mých kamarádů, přičemž tři z nich mohu označit za blízké přátele. Tento fakt pomohl navodit neformální atmosféru, tolik potřebnou pro získání kvalitních dat. Tu taktéž přikreslilo prostředí, ve kterém se rozhovory odehrávaly – útulné kavárny, parky nebo pohodlí domova (ať už mého nebo dotazovaného). Zároveň je však třeba mít na paměti dvě důležité fakty:

- 1) Při výzkumu se informátor velmi často snaží výzkumníkovi zavděčit.
- 2) Jen zřídka kdy poodhalí myšlenky, které by se zásadně odchylovaly od společenských norem.¹⁷

16 Tuto potencionální výzkumnou linii jsem nijak nereflektoval a ani jsem ji nezařadil do výstupní analýzy. Věřím, že by má data mohly posloužit jako sekundární zdroj jinému výzkumu, který by se zaměřil na srovnání maskulinit studentů měkkých a tvrdých akademických disciplín.

17 Na druhou stranu musím konstatovat, že v několika případech jsem velmi zaskočen, jak citlivé informace mi informátoři poskytli. Některým z nich budu přirozeně věnovat prostor v analytickém oddíle.

Rozhovory proběhly relativně plynule od poloviny března do začátku května 2014. Jejich délka se značně lišila v závislosti na výřečnosti informátora. Nejkratší z nich trval 26 minut a nejdelší zabral přesně dvojnásobný čas. Celkový přepis čítal přes 50 normostran a podrobněji ho rozeberu v následující části, která popisuje práci se získanými daty. Během rozhovorů jsem se snažil vyhnout návodným otázkám, avšak občas nastaly situace, kdy informátor „zamrzl“ a já jsem ho musel obrátit nasměrovat k tématu, které mě zajímalo. Častokrát jsem se pokusil uvést mu nějaký příklad ze života, což se ukázalo jako efektivní nástroj. V počátečních rozhovorech jsem ve chvílích informátorova tápání pociťoval intenzivní touhu seznámit ho s teoretickým pojetím problému některého autora a párkrát jsem tak i učinil. Byl jsem na to upozorněn vedoucí mé práce a poté jsem si uvědomil, že je to opravdu chyba, která by mohla zkreslit data a vnášet do nich přesně taková vysvětlení, jaká bych si přál.

V neposlední řadě jsem dodržoval základní etická pravidla výzkumu. Před začátkem rozhovoru jsem informátory seznámil s tématem mého výzkumu, stejně jako s mými cíli. Upozornil jsem je, že rozhovor bude nahráván na zvukovou stopu a pokud by s tím nesouhlasili, nebudu nic nahrávat proti jejich vůli. Taktéž jsem je ujistil, že výzkum je anonymní a úryvky jejich výpovědí budou zveřejněny pod kódovým označením. Jako výchozí označení, které mělo především usnadnit mou práci s daty, jsem zvolil iniciály dotazovaných. Po seznámení s tímto faktem se proti němu dva z nich ohradili a tak jsem jim přiřadil iniciály fiktivní. Těsně před spuštěním nahrávání jsem oznámil, že dotazovaný nemusí na otázku odpovídat, pokud z jakéhokoliv důvodu nechce nebo nemůže. Rozhovory proběhly hladce a v přátelském duchu.

4. Praktická část – práce s daty

4.1. Transkripce dat

Transkripční strategii jsem použil kombinovanou. Hendl (2008: 208-210) uvádí čtyři různé techniky, jak lze přepisovat interview – doslovnou, komentovanou, shrnující a selektivní. Ta, kterou jsem aplikoval já, převzala nejvíce prvků z doslovné, kdy jsem velkou část rozhovorů kompletně přepsal. Zároveň jsem pak používal i prvky komentované techniky, když jsem v klíčových momentech zaznamenával, jestli se informátor směje, váhá, dlouho mlčí, nebo vášnivě gestikuluje. Zároveň jsem dal na několik dalších Hendlových rad a pasáže, které pro mě byly na první pohled důležité, jsem okamžitě zvýrazňoval a opatřoval krátkými komentáři. Text jsem taktéž ve většině případů převedl do spisovného jazyka a upravil větnou skladbu (s vědomím, že je nemyslitelné jakkoli posunout význam informátorova vyjádření). Nicméně některé převážně emotivně zabarvené ukázky jsem v zájmu zachování autenticity ponechal v původním znění a tak se v nich vyskytuje několik nespisovných výrazů, které doprovází i pár vulgarit.

V několika posledních rozhovorech jsem u sebe zaznamenal zvýšení citlivosti na vyhledávání témat, které budou pro můj výzkum klíčové a tak jsem si dovilil převzít pár prvků z techniky shrnujícího protokolu. Podle Hendla (2008: 209) se „*předpokládá, že v textu jsou zbytečná místa nebo že by jeho kompletní transkripce byla nákladná.*“ Právě na takové pasáže, které se netýkají tématu musí badatel nutně narazit a nevyhnulo se to ani mě. Když jsem tedy cítil jistotu, že informátor odbočil od tématu (během samotného rozhovoru jsem ho ze slušnosti nechal domluvit a až při pokládání další otázky jsem se ho snažil usměrnit), zohlednil jsem to při přepisu a jeho výpověď zestručnil nebo úplně vypustil.

4.2. Kódování

„Základem analýzy je provádění tří základních, vzájemně provázaných postupů, které se provádějí současně – segmentace, kódování a poznámkování.“ (Heřmanský, 2009/2010: snímek 17).

„Kódováním se rozumí rozkrytí dat směrem k jejich interpretaci, konceptualizaci a nové integraci.... Strauss a Corbinová rozlišují tři procedury, jak zacházet s analyzovaným textem – otevřené kódování, axiální kódování a selektivní kódování (...) V každém případě začíná analýza dat otevřeným kódováním a ke konci se provádí spíše selektivní kódování.“ (Hendl, 2008: 246-247)

Jak už jsem proklamoval, mou ambicí není aplikovat metodu zakotvené teorie v celé její komplexitě a z toho důvodu jsem i proces kódování provedl značně zjednodušeně. Prvním krokem, který jsem podnikl směrem k tematickému rozkrytí textu bylo otevřené kódování. Pro něj jsem si připravil půdu už při samotném přepisu, kde jsem (jak zmiňuji výše) ztučnil pasáže, které na první pohled korespondovaly s oblastmi mého zájmu. Ty jsem následně seskupil do větších, tematických celků, ke kterým jsem si začal připisovat různé poznámky. Během rozhovorů také vyplouvala na povrch nová témata, která jsem taktéž do kódovacího procesu začlenil. Postupně jsem si začal uvědomovat souvislosti mezi jednotlivými analytickými jednotkami a teoretickými koncepty. Abych si zajistil dostatečné množství dat k nově vzniklým celkům, průběžně jsem aktualizoval svůj seznam otázek k rozhovorům tzn. vnášel do nich tato nová témata. Tento způsob tedy tedy přirozeně simuloval roli složitějšího selektivního kódování, jak ho popisuje Hendl prostřednictvím Strausse a Corbin.

Věřím, že má práce zachovala základní principy kvalitativního výzkumu inspirovaného metodou zakotvené teorie. Snažil jsem se, aby se jednalo o dynamický, pružný proces, ve kterém probíhá

současně sběr i analýza dat. Při ní jsem pak hledal významy a souvislosti dat, nikoliv četnost jejich zastoupení. Od informátorů jsem se nechtěl dozvědět jen jejich názory a postoje, ale také jejich podstatu a vztahy, které je utvářejí. Pojdme se tedy podívat na výslednou analýzu.

4.3. Analýza dat

Tři hlavní kategorie, které nakonec z rozhovorů vzešly jsem nazval *Ideál maskulinity, Tlak vyvíjený na maskulinitu a Reflexe požadavků* (na mužskou genderovou roli). Každá z nich má několik svých kategorií, které jsou rozebrány v příslušných podkapitolách.

4.3.1. Ideál maskulinity (IM)

Tato analytická kapitola se bude zabývat ideálem maskulinity. Pro upřesnění následujícího rozboru textu - pojem *ideál maskulinity* vnímám ve shodě s Clatterbaughem (1997:3), který ho popisuje jako genderový ideál. Připomínám, že toto pojetí charakterizuje otázka: *Jaký by muž měl být podle obecného mínění?* (viz. Podkapitola 2.2.1)

Ve snaze vyhnout se odpovědím, které by popisovaly jaký by měl být průměrný muž jsem se svých informátorů ptal na jejich vnímání pravého muže. Na to, jaké má vlastnosti, jak se chová a jak vypadá a také na to konkrétní případy pravých mužů.

Na základě analýzy dat jsem identifikoval tři kategorie, které jsou zároveň třemi různými způsoby, jak informátoři nahlíželi tento fenomén. První kategorie ukazuje, zda hraje pro dotazované fyzické vzezření roli při vnímání IM. V tomto celku se snažím dobrat také toho jestli má tento aspekt na vnímání IM primární, sekundární nebo vůbec žádný vliv. Druhá kategorie bude obsahovat ty výpovědi, které s IM spojily mužovy vlastnosti a projevy a poslední kategorie ukáže vnímání IM prostřednictvím mužských vzorů informátora.

V širším náhledu výpovědí vysokoškolských studentů na téma IM, mohu říci, že jednoznačně nejsilněji byl zastoupen názor, že hlavním určujícím rysem ideálu maskulinity jsou kritéria psychického rázu, zatímco fyzické atributy byly až na druhé koleji. Jak bude ale nastíněno v jedné ze sérií segmentů ke kategorii IM – vizuální stránka, může jednoznačnost této volby nést stopy maskovacího manévru.

4.3.1.1. IM – Vizuální stránka

FD_05: „Musí mít cit pro to,co ta společnost očekává, ale zároveň to, že je hezky oblečený nemá být podstatou jeho charakteru. Má to tak být ve chvíli, kdy chce aby jeho myšlenky byly slyšet a byl brán vážně. V tu chvíli musí i nějak vypadat.“

JT_01: „Když se řekne pravý muž, tak si představím takového toho elegána, co vejde do místnosti a je vidět, že tam je. Jestli je to spíš model nebo Rambo nehraje roli, jde o to, jak dává najevo svoje kvality.“

DB_04: „Tak určitě by měl být úspěšný, co se týče vzhledu nějak vypadat – Měl by mít proporce, který jsou v dnešní společnosti pokládáné za ideální (...) když se řekne ideální muž, tak si ženy asi vybaví takového příjemně vystupujícího, svalnatého muže, možná kolem třicítky, který je vysokoškolák a finančně je zajistí, to mi přijde jako ideál dnešní doby.“

Z těchto ukázek je patrné, že určitou představu o vizuálních aspektech IM zastoupena je, ale z nějakých důvodů jí informátoři nepřisuzují primární důležitost. Pro pravého muže jsou podle nich mnohem více určující a důležitější jsou jeho vlastnosti a projevy, které budou rozebrány v následující podkapitole. U dotazovaných dochází i k drobným protimluvům. To lze sledovat například u segmentu JT_01, když tvrdí, že pravý muž okamžitě po vchodu do místnosti upoutá pozornost (což je podle mě nemožné bez toho, aby jeho vizáž splňovala určité estetické normy), načež odmítne, že by měl vzhled hrát nějakou roli. Výstupní generalizované tvrzení informátorů, tedy že charakterové vlastnosti jsou pro určení ideálu maskulinity důležitější než fyzické vzezření, příkladem zčásti vysokoškolských hodnotových orientací dotazovaných a zčásti typickému jevu společenskovedních výzkumů – tendenci k prosociálním odpovědím.

Podle Clatterbaugha (1997:3) je genderový ideál (IM) historicky proměnlivý. S tím plně souhlasím a dodávám, že tuto proměnlivost osobně spatřuji v tom, jak se mísí atributy, které vysokoškolští informátoři přisuzují k IM. Vidíme, že jsou zmiňovány jak tradičně vnímané kvality jako je svalovitost stejně jako „novinky“ ve smyslu elegance či stylu.

Zajímavý fenomén, který jsem vypořádal v průběhu rozhovorů reprezentují následující úryvky (VS_02, SG_03 a PP_08). Jedná se o přehlížení či ironizování fyzické atraktivity ve vztahu muž – muž. Jinými slovy muži dokážou vnímat, co společnost považuje za rysy mužské atraktivity, ale zdráhají se to explicitně vyjádřit. Příčinou by mohla být určitá forma latentní homofobie (jak ji popisuje např. Beneke, 1997:144-146), která je spojována s vykonáváním maskulinní genderové role. Výpovědi naznačují, že informátoři dobře věděli, jaká je jejich představa fyzických aspektů pravého muže, ale v obavě, že by to bylo nahlíženo jako projevy homosexuality se ostýchali IM rozvést nebo svou výpověď rovnou označili za vtip.

VS_02: „Vysokej, blondák, modré oči... Né, to byl vtip! Doufám, že tohle nebudeš přepisovat do písemné formy!“

SG_03: „No, že má být vůdčí typ, má být rozhodný... namakaný... to asi ne, ale aby věděl co má dělat nebo to tak vypadalo(...) Jak by měl vypadat? Bruce Willis! (smích) To byl vtip.“

PP_08: Ideál muže jo? To je docela těžká otázka. To se ptáš muže jo? Já nevím...no asi...nechci říkat žádné klíše nebo tak něco. Třeba já si myslím, že pravý muž by měl zabezpečit rodinu a to je asi tak všechno(...) taky by neměl by narušovat společnost ve smyslu, že by byl nějaký úchyl nebo něco takového... to je asi všechno k ideálnímu muži, jinak by ses asi měl zeptat nějakého gaye.

4.3.1.2. IM – Vlastnosti a chování

Tento nefyzický aspekt byl velmi často staven do role hlavního pilíře IM. Opět zde spatřuji soulad s teoretickou částí mé práce, protože informátoři často vyzdvihovali projevy racionality, klidné síly a vůdcovství. Symptomatické je taktéž (několikrát probírané v kapitole „Maskulinita pod tlakem společnosti“) odmítání všech znaků femininity – hlavně poddajnosti a emočnosti. V případě úryvku FD_05 dokonce stále vidíme názor, že jsou ženy vůči mužům méněcenné.

Dalším motivem který se nachází v těchto úryvcích je, že informátoři vždy popisují jako ideální ty projevy maskulinity, které implikují emoční stabilitu a aktivní nakládání se svým osudem – řešit s

klidem krizové momenty, jít příkladem, být pánem situace – tedy jednání, které je typicky oceňované pro maskulinitu.

FS_06: „Ten obraz se dá krásně ilustrovat na Jamesovi Bondovi, takovému tomu chlapovi, který neprojevuje vůbec žádné emoce. Je to kamennej, chladnej ksicht, kterej tam vlítne, udělá všechno co je potřeba, zachrání babu a dostane babu.“

FD_05: „...jsem dost proti feminismu a vlastně jsem skoro... nevím jak se tomu říká, když si myslím, že jsou ženy něco méně než muži ? Šovinismus? Takže toho chlapa vidím,jako nějakýho vůdce, ale ne ve smyslu chodit do posilky a být fyzicky dominantní, ale naopak spíš jako, že je chytrý, přemýšlivý a chladný – schopný odmyslet se od emocí, když je to potřeba.“

JT_01: „...měl by bejt asi takovej trochu jako gentleman. Myslím, že by se dalo říct, že by měl jít příkladem.“

SG_03: „Když jsou nějaké problémové situace a hlavně když je v tom zahrnutá nějaká ženská, tak se zachová v kontrastu k ženě – to znamená silně nebo rozhodně, i když ve skutečnosti třeba vůbec neví co má dělat a je v háji.“

Ve výpovědích byl taktéž zastoupen názor, že pravý muž (tedy IM) musí být vzdělaný. Je otázkou zda je tento požadavek spjatý s jeho kvalifikací s nutností ekonomicky zabezpečit rodinu (jak ukazuje prohlášení DB_04) nebo spíše se světonázorem, který zastávají vysokoškoláci (tedy vzdělanost jako základ lidského ideálu).

VS_02: „Já si představuji pravého muže pořád v lehce konzervativní podobě: to znamená zodpovědný chlap, který je vzdělaný, sečtělý, inteligentní (...) místo vzhledu preferuji vlastnosti.“

DB_04: „...určitě by měl být vysokoškolsky vzdělaný, vydělávat dostatek peněz, aby zajistil rodinu, popřípadě blízké. Měl by být společenský, žádný introvert co sedí v rohu místnosti a také by měl mít kontakty, které mu zajistí společenský vzestup.“

4.3.1.3. IM – Vzory informátora

Tuto kategorii jsem rozdělil do dvou podkategorií, které odpovídají tomu, jakým způsobem byl chápán dotyčný vzor pravého mužství. Buď jej pro ně reprezentovala vzdálená a nedostupná postava a nebo naopak reálný muž z prostředí jejich rodiny.

Vzdálené vzory:

Pokud dotazovaní studenti označili za svůj vzor někoho někoho vzdáleného, oceňovali na něm převážně intelektuální hodnoty a fyzické atributy zde nehrály vůbec žádnou roli. V případě tohoto typu vzoru nacházím určité paralely s jedním z mýto-poetických archetypů muže od Douglase Gilletta, které jsou zmiňovány v článku týdeníku Respekt - *Nové slabší pohlaví*. Konkrétně se jedná o archetyp kouzelníka: „Kouzelník je zasvěcen do tajného a skrytého vědění všeho druhu a jeho úkolem je zasvěcovat druhé. Kouzelníky jsou šamani, čarodějové, vědci, vynálezci, doktoři.“ (IZ,

Respekt: 2007)

DB_04: „ Mým vzorem je asi Jára Cimrman, to je prostě ideál mužství (...) Je inteligentní, je to vědec, co měl spoustu vynálezů, bohužel ho vždy někdo předběhl na patentním úřadě. Byl také spisovatel, takže měl i literární základ... není třeba to dál příliš rozvádět, Cimrman je známá postava.“

SG_03: „Vše jsem vždy přejímal od uměleckých autorit, to byly mé vzory ...i když pro ně není úplně typické dělení na muže a ženy.“

Rodinné vzory:

Druhá skupina informátorů pojímala za své vzory výlučně muže ze své rodiny – konkrétně je v každém úryvku zastoupen otec. Otázka vlivu (ne)přítomnosti a chování otce na reprodukování vzorců maskulinity je mnohokrát samostatným námětem v jiných výzkumech. V tomto případě segmenty textu poukazují na to, že je pro dotazované postava otce vzorem ve smyslu přejímání určitých hodnot. Vyjmenovány byly však hlavně takové hodnoty, které jsou spíše produktem obecné nežli genderové socializace. Nejprve jsou uvedeny tři příklady, kde byl otec pozitivním vzorem a poté jeden, kdy se informátor proti němu vymezil. Ten zároveň uvedl, že konkrétní vzory maskulinity vlastně nemá.

JT_01: „Tak mám pocit, že to byl třeba můj otec, který mě vždycky učil slušnému vychování, ale i takovým věcem jako utřít si pusu po jídle. Prostě etiketu, která k tomu vychování patří. Také mě naučil dát šanci ostatním se projevit.“

FS_06: „Pro mě byl určitě odmalička vzor táta, jinak nevím. Takové ty věci, jako že by se neměl nosit klobouk v místnosti jsem převzal od něj.“

VS_02: „Co se týče zručnosti a manuální práce, byl to táta. Na sporty děda. Na určité věci ohledně naší generace zase brácha, který mi všechno předával.“

FD_05: „Když narazím na někoho, kdo by se mohl stát mým vzorem, tak si ho automaticky zošklivím, protože přece nemůže být lepší než já. Takže vzor asi nemám... a rozhodně to není otec! Jestli to u předchozích respondentů zaznělo, tak u mě rozhodně ne, proti tomu se musím vyhradit.“

Jak je vidět ve výpovědích se mísí vzory IM ve vlastním otci a fiktivním hrdinovi. Během teoretického zpracovávání tohoto tématu a pořizování rozhovorů jsem došel k hypotéze, že směrem na západ od nás je role muže a otce vystavena mnohem většímu tlaku a zpochybňování. Opačným směrem, tedy na východ, postupně sílí tradicionalismus a postavení muže / otce ve společnosti. Analýza rozhovorů potvrzuje, že by tato hypotéza šla aplikovat na Českou republiku, kde se setkává vliv jak západní, tak východní Evropy. Zoufalou situaci západních otců líčí Badinter (2005: 90-91) :

„ ...jistě je, že množství chlapců v naší průmyslové společnosti v něm už nenalézají svůj identifikační vzor. Hledají si ho v literární fikci a ještě více ve filmu. Pro naše syny se náhradními otci stala

legendární postava kovboje, dobrodruha, Rambů a jiných Terminátorů a také herců, kteří je ztělesňují.“

4.3.2. Tlak vyvíjený na maskulinitu (TM)

Toto téma jsem rozdělil na dvě kategorie. První z nich se zabývá determinanty tlaku, tedy faktory, které zapříčiňují, že muži pocítují tlak na vykonávání své maskulinní role. Zajímalo mě, jak se projevuje, v jakých situacích a prostředích ho pocítují a kdo je pod něj uvrhuje. Druhá kategorie pak ukazuje, jestli je na informátory vyvíjený tlak opačným směrem – tedy na to, aby se nechovali příliš maskulinně.

Všichni informátoři kromě jednoho se vyjádřili v tom smyslu, že určitý tlak na maskulinitu pocítují. Stejná situace nastala při výzvě, ať si vzpomenou, za jakých okolností jim bylo řečeno: „Bud' chlap.“ Informátoři neměli (s jednou výjimkou) nejmenší problém vzpomenout si na některou z mnoha podobných životních situací, což by mohlo svědčit o tom, že i na tento vzorek platí poznatek, že maskulinitu je nutné neustále potvrzovat a dokazovat, zatímco femininita je braná více samozřejmě. Troufám si tvrdit, že kdybych položil tuto otázku analogicky ženám - vysokoškolačkám, mnoho z nich by marně pátralo v paměti, kdy jim bylo přikázáno, ať se chovají více žensky.

4.3.2.1. TM – Determinanty: aktéři a situace

Své porozumění determinantům tlaku vyvíjeného na maskulinitu jsem opíral hlavně o teoretické koncepty z podkapitoly 2.2. Převážně pak Kimmelův koncept maskulinity jako homosociálně ustanovené kvality a Connelova hegemonní maskulinita mě vedly k prvotnímu analytickému předpokladu, že jsou to téměř výlučně muži, kteří se poměřují a kontrolují a tím pádem jsou to opět oni, kteří se sami navzájem vystavují pod tlak. Výzkumná data však tento předpoklad vyvrátila. Výpovědi indikují, že jsou to často i ženy, které uvádějí muže pod tlak. Důkazem budiž následující ukázkou výpovědi.

FS_06: „Ten tlak je nejen od mužů, před nimi bych se tolik nestyděl projevovat emoce, horší je, že i ty holky to vnímají jako problém, jako to, že ten chlap je baba a nemohou se o něj opřít.“

JT_01: „...když jsi se ženou, tak také očekává vůdčí roli, schopnost rozhodnout. Očekávají, že se muži nenechají strhnout emocemi a vyřeší překerní situace.“

SG_03: „Když jsi s holkou, tak se chováš jinak. Ne tak uvolněně. Jsi v určitém pressu, abys ji zajistil komfort, zatímco ona má třeba hlavu někde v oblacích....máš vůči ní nějakou zodpovědnost, určený vztah. To neznamena, že to nejsi ty, ale máš daný standard, který musíš dodržovat. U chlapů máš absolutní volnost.“

V dalších ukázkách už jsou podle prvotního předpokladu za aktéra tlaku označeni jiní muži. V těchto případech šlo vždy o muže známé informátorům a přítomné aktuální situaci. Tento balíček ukázek dle mého soudu skvěle vystihuje Connelův vztah maskulinní komplicity. Muži, kteří jsou v daných situacích aktéry tlaku, nemají hegemonní maskulinity, ale chtějí se jim co nejvíce přiblížit a tak přispívají k reprodukci tohoto fenoménu.

FD_05: „Společnost očekává, že ten chlap se prostě bude rvát a to já dělám hrozně nerad. Když

jsem chodil s bejvalkou a vztah byl ke konci, tak jsme si dělali různé naschvály a tak. Na nějakém třídním srazu se vrhla na spolužáka a líbala ho. Já jsem toho kluka prostě nezmlátil, protože v tom byl dost nevinně – nemohl za to. V tu chvíli jsem cítil, jak ode mě okolí očekávalo, že mu jednu natáhnu... zpětně, když jsme se o tom bavili mi bylo do dvou, tři kamarádů řečeno, že jsem ho měl praštit.“

DB_04: „Já se snažím řešit většinu situací nekonfliktně a v té souvislosti mi bylo asi řečeno (třeba od nějakého kamaráda), že bych se měl v určitých situacích projevit jako větší macho, ukázat ty ramena ostatním mužům, abych na sobě nenechal sekat dříví.“

Určitým specifikem, které jsem shledal, jsou super-maskulinní prostředí (můj pracovní termín). Jde o to, že když se na jednom místě koncentruje několik mužských jedinců, tlak na perforování maskulinity se radikálně zintenzivňuje. Tuto interpretaci stavím na poznatku, který vyslovil Bourdieu (2000:48). Podle něj se ve sportovním prostředí katalyzuje mužská touha neustále dokazovat svou maskulinitu a muži se tak se snaží viditelně co nejvíce projevovat znaky mužnosti. Z ukázek je patrný důraz na stereotyp maskulinity, převážně pak klasické příkazy typu – nebuď baba – zde ve smyslu překonej bolest, méně mluv a více konej, nebo nebuď homosexuál. Vzhledem k věku a dosavadním zkušenostem dotazovaných chápu sportovní prostředí jako jediné super-maskulinní, do kterého se obvykle část z nich může dostat. Z toho důvodu ho pak reflektovali jako prostředí, které ovlivňuje (nebo se snaží ovlivnit) jejich chování. Jsem toho názoru, že podobné výpovědi by zazněly i od starších mužů, jen by se našla jiná super-maskulinní prostředí, jakými by mohly být např. kolektivy vojáků, hasičů nebo horníků (samozřejmě, že i tam se mohou vyskytovat ženy, ale v extrémní menšině).

PD_07: „Pak mi taky řekli, abych byl chlap na fotbale, ale to je z jinýho důvodu – toho sportovního. Něco tě bolí, tak se kousni, buď chlap a bojuj... tyhle věci a takové myšlení ale beru s rezervou.“

VS_02: ... „když jsem nedávno na fotbale čelil kritice spoluhráče kvůli mému vztahovačnému chování, což je pravda. Jsem velký nervák, což je moje nejvíce negativní vlastnost a tak mě chtěl tímto nabádáním uklidnit.“

FD_05: „No, ve sportovním kolektivu jsem hrozný prase, takový.. ted' nevím, jestli to říct.. Hrajeme takovou hru s koulema a s ptákama, že to vypadá třeba jako moucha nebo netopýr a když se ti na to ten druhý spoluhráč koukne, tak je to buzerant a ty ho nakopeš do prdele, protože na ptáky se koukat nemá. Ten zvyk se roznesl i když jedeme tramvají na trénink nebo sedíme v hospodě.“

Následující úryvek pojednává o stejném fenoménu, avšak tentokrát v jiném prostředí. Obsahuje taktéž nový stereotypní požadavek – muž by měl pít alkohol. Toto lze považovat za jeden z kulturně podmíněných stereotypů, protože odborná literatura ho nezmiňuje*.

JT_01: „Já třeba skoro vůbec nepiju, ale kdybych byl třeba ve skupince těch typických hospodských chlapů, který řešej jenom fotbal a ženský, tak si za první můžu připadat trochu nesvůj, že s nima nejedu jedno pivo za druhým, na druhou stranu si ale myslím, že mě taková společnost ovlivňuje a přizpůsobuji se. Nejvíc je to znát asi na mém jazyku. Najednou pak říkám za každou větou „vole“ a ani o tom nevím.“

Poslední situaci, ve které informátoři pociťovali tlak na to, aby se „vzmužili“ byl rozchod. Uvedené ukázky jsou reakce, na otázku, v jaké situaci bylo dotazovanému řečeno „Buď chlap!“ případně „Chovej se jako chlap!“ Stejně jako v předchozím jevu zde může hrát roli věk informátorů. Vzhledem k faktu, že žádný z nich ještě nezaložil rodinu, jsou nejintenzivnějšími

prožitky, které na ně vytváří určitý tlak partnerské vztahy a tak jsou rozchody logicky často zmiňovány. Nasnadě je ztotožnění výpovědí se třetím imperativem pravé maskulinity Roberta Brannona – buď pevný dub. Podle něj musí být správný muž racionální, drsný a ve všech situacích zachovat chladnou klid a nikdy výrazně neprojevoval emoce.

SG_03: „Posledně jsem byl třeba špatný z rozchodu a rodiče to na mě viděli a řekli mi: Jsi chlap, tak se z toho dostaň. Měl jsem skoro sebedestruktivní chování, v tom smyslu, že jsem nikam nesměřoval a potřeboval jsem nakopnout... Když ti někdo řekne ať seš chlap, tak je to většinou v situaci, kdy jsi hodně oslabenej.“

JT_01: „Třeba teď nedávno jsem si to řekl sám sobě, když jsem se rozcházel s přítelkyní. Ze své pozice jsem cítil jak mě pohltily emoce a sám sobě jsem si řekl Bud' chlap – zachovej chladnou hlavu a jednej rozumově.“

FS_06: No, třeba moje poslední přítelkyně mě odkopla, protože jsem pro ní nebyl dostatečněj chlap. Ona měla velice zvláštní vztah k mužům.. nevytvářela si žádná pouta...Nechtěla se mnou být romanticky zainteresovaná, byl jsem jako starší bráška a navíc vím, že mě podváděla s mým kamarádem, který se projevuje jako alfa-samec. Jsou holky a není jich vůbec málo, které vyžadují takový velmi rázný přístup toho chlapa a do jisté míry si přejí být / jak to říct / chycený pod krkem, podřízený a oddaný chlapečkovi výměnou za tu jistotu a jeho ochranu.

4.3.2.2. TM – opačný směr

Jedním z mých výzkumných cílů bylo zjistit, zda informátoři cítí i nějaké náznaky tlaku opačným směrem tzn. aby se neprojevovali příliš machisticky. Zajímalo mě, zda zažívají určitý rozpor v požadavcích, jak se mají chovat. Ten popsala u západních mužů osmdesátých let Badinter (2005:122). Chtěl jsem se tedy dozvědět, zda podobné pocity převzala i generace, která se v této situaci narodila. „Badinter tvrdí, že „k tradičnímu zákazu projevovat se žensky se přidal zákaz dávat najevo spornou virilitu. Nová rovnice samec = zlo přivodila ztrátu identity u celé generace mužů.“

Odpovědi informátorů ukázaly na to, že žádný zásadní rozpor nepocítují. Objevovaly se sice jemné náznaky momentů, kdy jim bylo vyčítáno příliš chlapečské chování, ovšem žádný z nich nedospěl k závěru, že by se cítil pod dvojitým tlakem. Teoretický předpoklad se tak nevyplnil, což příkládám zčásti charakteru české společnosti, ve kterém má slovo feminismus silně negativní konotace, což značí o její genderové neuvědomělosti a zaostalosti (kterou ostatně zmiňuje informátor FS_06) a zčásti také podobě výzkumného vzorku, u kterého neshledávám žádné výrazné prvky machistického chování.

JT_01: „No, občas mi byla vyčítána nepořádnost. Takový ten chlapečský bordel na stole. Když jsme bydleli s kamarádem sami. Ale jinak mi přílišná tvrdost vyčtena nebyla.“

FS_06: „U nás tento tlak není tolik znát, napadá mě třeba Amerika, kde je to velmi silné. V otázce genderových stereotypů jsme, dá se říct, pozadu. Řekl bych, že jsme tradičnější. Slovo feministka / emancipace je u nás stále hanlivé.“

VS_02: „Vyčítání příliš chlapečského chování jsem zažil jen od holek, bývalá přítelkyně mi třeba vyčítala i nesmyslné náznaky nevěry, nebo i v současnosti jsem kritizován od kamarádek, kterým se třeba neozvu.“

SG_03: „Ne, to se mi nestalo. Dokážu si představit situaci, kdy mi to někdo vyčte, ale myslím, že se nepohybují mezi lidmi, kteří by mi to řekli. To chlapství je někde ukrytý v tobě, ale ty seš nějaká osobnost, co s tím nemá nic společného. Svoji osobností nejsi chlap, to jsou možná nějaký testosteronoví svalovci.“

DB_04: „Že bych se zachoval až příliš dominantně, což si myslím, že ve chlapech je, to se u mě říct nedá. Spíš naopak, občas na sobě nechám štípat to dříví.. , ale bylo mi vyčteno, že jsem třeba nepořádný nebo roztržitý, což si myslím, že je taky jedna z hlavních charakteristik chlapů.“

Z výpovědí jsem tedy vyvodil, že v českém kontextu nejspíš žádný dvojitý tlak na muže neexistuje. Na druhou stranu z nich však lze vyzorovat negativní vlastnosti muže, které doplňují výše rozebíraný ideál muže a dotvářejí tak kompletní náhled stereotypu mužské role. Za povšimnutí taktéž stojí určité esencialistické tendence, které jsou patrné ve výpovědích SG_03 a DB_04. To potvrzuje tradičně silné postavení těchto vysvětlení. Výpověď SG_03 dokonce odkazuje k mýto-poetickému pojetí skryté podstaty mužství.

4.3.3. Reflexe maskulinní role (RM)

Poslední velké téma by mělo odpovědět na základní otázku mé bakalářské práce. Nejprve tedy přijde na řadu analýza obecných požadavků na muže, tak jak je vidí dotazovaní. Jejich okomentovaný výčet doplní jejich různorodé reflexe. Druhá kategorie pojme názory informátorů na femininní projevy přítomné v mužské genderové roli. Objeví se v ní také otázka otcovské dovolené. Poslední kategorie se zabývá způsoby, jakými se muži mohou vyrovnávat s nesplněním své maskulinní genderové role.

Obecně zastávali informátoři poměrně překvapivě „osvícená“ stanoviska (na českou rigidní společnost). Hlavně v otázce otcovské dovolené a feminizace maskulinity jsem byl několikrát překvapen jejich ochotou podřít se potenciálním požadavkům své úspěšnější partnerky. Takovéto výsledky lze odůvodnit pozitivně – vysokoškolská liberálnost nebo negativně – maskování svých opravdových názorů za účelem dobré image ve výzkumném projektu. Faktem však zůstává, že se našla i část, řekněme, tradičněji smýšlejících informátorů, pro které byla viditelná feminizace maskulinity nepřijatelná.

4.3.3.1. RM – obecné požadavky na muže

Nejzmiňovanějším a tedy nejzákladnějším požadavkem na současného muže je podle informátorů zabezpečení rodiny. Situace ale není tak jednoznačná, jak by se mohlo zdát. Z reflexí totiž vyplývá, že se situace ve společnosti mění a tradiční důraz na rodinu je stále menší a menší. Nejistou situaci dokazují i evidentní protimluvy, které se ve výpovědích vyskytly (výrok a protimluva jsou umístěny za sebou u informátora DB_04). Tímto výzkumná data potvrzují teoretické teze, že maskulinita je dynamická a historicky proměnlivá kvalita (Segal, 1990 nebo Kimmel, 1994). Požadavky na muže jsou zde viditelně reflektovány v momentě, kdy ve společnosti přebývají historicky zakořeněné základy, které se pomalu uvolňují a mění, přičemž se dá předpokládat, že tento proces bude pokračovat.

JT_01: „Je to hodně faktorů... co si myslím, že ač v dnešní době upadá (z pohledu, že by o to muži stáli), je takové to stát se hlavou rodiny a zabezpečit ji. Plus se od chlapa očekává, že bude stěhovat, nosit těžké věci, tašky atd.. ale to podle mě vychází z biologických předpokladů a není to tolik kulturně dané.

PP_08: „No, jak už jsem řekl na začátku, požaduje se, aby zajistil tu svoji rodinu a pokud ji nemá, tak ať zajistí sebe.“

VS_02: „No, když vynechám moje priority jako je slušnost, pokora atd.... tak je to zajištění rodiny. Tradiční koncept rodiny se pomalu mění a je čím dál tím víc výjimek, což je dobře. Přesto klade společnost celkově na chlapa hlavně nároky na zajištění rodiny.“

DB_04: „Jak jsem již zmiňoval, na prvním místě zajistit rodinu, to si myslím, že je v dnešní době ve společnosti, která je vystavena patriarchálnímu systému základ. Dále by měl být muž ochránářský typ a ženu bránit a hlídat, když by mělo dojít k fyzické konfrontaci. Měl by být takový ten štít, který jí chrání před napadením za každou cenu.“

DB_04: „Žijeme v moderní společnosti a nároky na muže se dost změnily. Není nutné, aby dnešní muž zasadil strom, postavil dům a zplodil syna, může se naopak chytit profesně a zůstat u toho.... Předtím byl více dbán na tyto základní úlohy ohled. Dnes už je to u nás (v západnější Evropě) tak benevolentní, že si muž může dělat v podstatě co chce. Jsou sice od něj očekávány úlohy, které by měl zastat, ale když je nesplní, tak se vlastně nic moc nestane.“

FD_05: „Tak třeba doma se ode mě očekává, že budu živit rodinu. Je to u nás takhle přestože máma pracuje.“

Druhá skupina požadavků se v podstatě shoduje s ideálem maskulinity popsáným v analytické podkapitole 4.3.1.2. IM – Vlastnosti a projevy. Fakt, že dotazovaní částečně ztotožňovali ideál maskulinity s obecnými požadavky na muže dle mého názoru odhaluje odvrácenou tvář maskulinity diskutovanou v samostatné teoretické kapitole, jinými slovy jednu z daní za nadvládu/patriarchát. Od mužů se jednoduše očekává, že budou silní, stabilní a úspěšní. Alternativní vysvětlení by mohlo spočívat v tendencích současné kapitalistické společnosti, ve které je individuální úspěch a drzá pronikavost základním měřítkem úspěchu bez ohledu na pohlaví daného jedince. Přesto se přikláním spíše k prvnímu vysvětlení, což se snažím ilustrovat na následujících příkladech:

FS_06: „Přesně jako jsem to už před chvílí říkal – ten James Bond. Očekává se, že to bude, ten jehož nezajímají emoce. Přijde, všechno zvládne a za odměnu dostane ženskou.“

SG_03: „To už jsme tady víceméně řekli že jo...od svého okolí, partnerky stejně jako sám v sobě cítím, že jsem chlap a že se musím chovat jako chlap.“ poznámka: ideál maskulinity popsal SG_03 takto: „...má být vůdčí typ, má být rozhodný...když jsou nějaké problémové situace a hlavně když je v tom zahrnutá nějaká ženská, tak se zachováš v kontrastu k ženě – to znamená silně nebo rozhodně, ikdyž

ve skutečnosti třeba vůbec nevíš co máš dělat a jsi v háji.“

FD_05: „Tam je pořád ten motiv pevné, pokud možno necitlivé skály, ačkoliv já brečím hrozně rád.. ale to si nedovolím na veřejnosti. Dovolím si to s partnerkou, když mám pocit bezpečí.“

Nyní k různým druhům postojů, které dotazovaní zaujímalí k požadavkům kladeným na současného muže. Již poslední úryvek FD_05 naznačuje, že někteří vnímali tyto požadavky jako negativní a limitující. V této ukázce je jako v jediné explicitně vyjádřen nesouhlas s klasickým imperativem maskulinity – kluci nepláčou. V několika jiných rozhovorech se sice tento motiv občas probíral, ale informátoři nikdy nezmínili, že by je zákaz plakání na veřejnosti mrzel. Stejně tak je pravda, že v tomto případě jsem ho do rozhovoru nijak nezavedl já, ale informátor ho zmínil sám, což se v ostatních případech říci nedá a proto jim v této části analýzy neudělím prostor. Dalšími momenty, kdy informátoři reflektovali požadavky na muže negativně bylo přílišné kladení důrazu na roli muže jako primárního chleboďárce rodiny (čili plátce účtů). Nebo jakási příprava na tuto roli již od dob prvních schůzek, kdy společnost očekává, že muž bude platit společnou útratu.

JT_01: „Kromě jiných očekávání je tu nutnost zabezpečit rodinu s čímž úplně nesouhlasím...nemyslím si ,že by to mělo být tak jednoznačné. Každý by měl být nahlížen jako individualita, případně pár jako souhra individualit. Třeba v mém případě to pozoruji. To je přesně ono! Očekává se to ode mě, že budu nosit domů peníze a ten tlak je na mě vytvářenej.“

JT_01: „Očekává se to od muže, což je v pořádku, pokud vydělává nebo je bohatý, ale když jsou třeba dva studenti, členové stejné finanční vrstvy, mělo by být pohlaví při placení vedlejší.“

PD_07: „Nemám moc rád, že když se seznámím s holkou, tak se ode mě očekává, že jí budu na něco zvat. Je to dobrý gesto, ale nic se nemá přehánět. Gentlemanství je do určité míry super, když muž ženě pomáhá, vezme tašky, podá kabát, když odchází z restaurace, ale nesmí to dojít do té hranice, že jí obsluhuje, že bude jejím otrokem.“

Zastoupeny byly i neutrální postoje k požadavkům na muže. Tato neutralita pramenila z čistě esenciálního uvažování – Narodil jsem se jako muž, mám mužské vlastnosti a tím pádem jsou na mě kladeny požadavky jako na muže. U informátora DB_04 opět vidíme protimluv, když tvrdí, že vnímání požadavků je kulturně proměnlivé a poté je označí za de facto vrozené.

DB_04: „No popravdě jsem nad tím tolik neuvažoval, ale do této společnosti už jsem se narodil, tak to takhle neberu. Kdybych se narodil dejme tomu ve společnosti, kde vládne matriarchát a pak byl dosazen do naší, vnímal bych to víc. Takhle to nevnímám, když jsem se tu tak narodil a úlohy, které jsou ode mne očekávány jsou de facto vrozené.“

SG_03: „Cítím sám v sobě, že jsem chlap a musím se tak chovat. Je to přirozené, nikdy jsem nad tím moc nepřemýšlel. Nikdy by mě nenapadlo se chovat jinak.“

4.3.3.2. RM – Femininní projevy v maskulinní genderové roli

V této kategorii jsem vycházel ze základního předpokladu, že jakýkoli projev femininity je pro maskulinní roli naprosto nepřipustný, který prostupuje veškerou literaturou, jež se zabývá maskulinitou. V rozhovorech jsem se nejprve snažil dotazované přimět k porovnání mužů, kteří vykazují femininní projevy a žen, které se vyznačují maskulinními projevy. Informátoři vypovídali vesměs podle teorií vyztuženého očekávání – zženštilé rysy u mužů hodnotili jako o poznání méně přijatelnější než maskulinní prvky žen. Tímto potvrdili postavení muže a ženy v současné patriarchální společnosti. Muž má vyšší symbolické postavení než žena a tak se např. angažováním ve femininních zaměstnáních jako je profesionální péče o děti nebo balet v očích ostatních mužů snižuje, zatímco ženu, která prorazila ve světě mužů ostatní ženy oceňují.

VS_02: „Když to přeženu, tak z tradičního pohledu se chlap ženskou činností snižuje na úroveň ženy, kdežto žena se povýší na mužovou úroveň... Už to tak sice úplně stoprocentně není, ale v tradičním nazírání to stále platí... Lidi prostě nevnímají ženskou nahoře špatně, ale chlapa dole jo.“

FS_06: „...feminizace maskulinity je přijatelná snad jen v popkultuře a to je tak všechno. Mám na mysli Davida Bowieho, japonské popové hvězdy, nebo třeba Boy George.“

FD_05: „S touhle myšlenkou jsem si pohrával a chtěl jsem něco najít, abych ji podpořil. Také si to totiž myslím.. Třeba když bude chlap dělat učitele ve školce, tak u svých kamarádů asi má pochopení, ale kdyby mi někdo řekl, že nějaký chlap dělá v mateřské školce, budu si automaticky myslet, že je to takový ten trouba a vše si nechá líbit – velmi nechlapskej.“

JT_01: „Na druhou stranu víš, co se říká. Když se kluk vyspí s dvaceti holkama, je to kanec, když holka s dvaceti klukama, je to děvka. Není to tedy jen jednostranná záležitost. Ale zženštilý chlap to má určitě těžší než zmužštělá žena, je víc na ráně a častokrát je mu to dáváno najevo.“

Objevily se i názory, že takové rysy u muže neznamenaají nic špatného. Jeden informátor v nich dokonce nacházel výhody, ze kterých by mohl profitovat v budoucím partnerském životě. Jiný informátor zase situaci obrátil, když tvrdil, že prototyp maskulinní ženy to má v životě ještě těžší než její mužský opak.

PD_07: „Některé ženy mají rády zženštilé chlapy, líbí se jim, že se umí postarat o dítě nebo, že je citlivý nebo dělá balet, ty lidi jsou OK a v pohodě.“

DB_04: „Myslím, že na ženu, která se snaží protlačit do mužského světa se muži také aspoň ze začátku koukají s despektem. Říkají si, „to je slabá ženská, ta na to nemá“ Ale o to víc ji pak třeba obdivují. Každopádně ženy to mají alespoň ze začátku vždy těžší, to bylo vidět třeba na příkladu v politice – Margaret Thatcherové, která to měla v té době ve výhradně mužské společnosti hodně

těžké.“

Specifickým tématem, které vzniklo neplánovaně v průběhu rozhovorů je otázka otcovské dovolené. Když se dostalo na toto téma, informátoři vášnivě vznášeli hypotézy, jaké místo má otcovská dovolená v dnešní společnosti a jak by se k ní postavili sami. Otázka moderního otcovství je jedním z hlavních témat současných mužských studií, avšak já jsem ji v teoretické části nijak nerefletoval, protože se vzdalovala okruhu mého primárního zájmu. Otcovskou dovolenou jsem bral jako situaci, kdy se muž dobrovolně podřídí ženě v tom smyslu, že ona bude vydělávat a on se bude starat o dítě - oddá se femininní činnosti. Z tohoto hlediska bych očekával, že informátoři jí nebudou příliš nakloněni. Ukázalo se, že situace opět není jednoznačná. Část z nich by roli pečujícího otce bez váhání přijalo a neobávalo by se negativních reakcí:

PP_08: „Kdyby to jinak nešlo, tak bych do toho klidně šel. V tom co by si myslelo mé okolí by nebyl absolutně žádný problém... pořád je to míň běžné, než když jde matka na mateřskou dovolenou, ale už jsem slyšel i o dost případech otcovské.“

SG_03: „Klidně bych do toho šel, nemyslím si, že by to bylo výsadně ženské, záleží na situaci každé rodiny.“

Druhá skupina dotazovaných by taktéž na otcovskou dovolenou nastoupila, ovšem s vědomím společenského tlaku či rovnou persekuce. Tu nejčastěji představoval posměch nebo nebyl dotazovaným blíže specifikován.

JT_01: ... „stejně tak si dokážu představit, že bych třeba zůstal s dítětem sám doma... Ta myšlenka mi nepřijde vůbec přehnaná.. Když bych třeba měl partnerku, která má dobře placenou práci a chtěla by si budovat kariéru a já bych jí sám neměl, klidně bych se dokázal podřídít tlaku společnosti a byl bych ten chlap, co se stará o dítě.“

DB_04: „U chlapů je spíš problém v tom, že když jdou na tu mateřskou, musí spolknout svoji důstojnost. Jim by to ani tolik nevadilo, ale jde o to okolí, které se bude divit a řekne jim: Dyť seš chlap, měl bys vydělávat ! To manželka by se měla starat o dítě. A já upřímně v tom nevidím problém. Když žena vydělává víc než muž, tak by se muž měl přiznat, že rodinu spíše finančně zajišťuje partnerka a on může rodině pomoci spíše tímto způsobem.“

FS_06: „Šel bych do toho, kdybych měl manželku, která má dobrý příjem, ani bych se nestyděl za to být chlap v domácnosti, nevím proč bych taky měl. I když jsem si jistý, že bych sklídl posměch. Otcovská dovolená je skvělá věc, ženě to velmi pomůže.“

Z výpovědí poslední dvojice informátorů vyplývá, že by otcovská dovolená natolik ohrozila jejich maskulinní identitu, že by si nepřáli ji podstoupit.

PD_07: „Já bych to třeba nechtěl, protože bych chtěl být ten, co živí tu rodinu, ten který je v pozici, ze které rodinu zajistí. Abych měl pocit, že já jsem ten otec a ne ta matka..zatímco, kdybych se staral doma o dítě, tak bych se cítil jako matka.“

FD_05: „, Když budu jako chlap na mateřský, tak bych se bál, že mí kámoši si budou klást otázky, proč jsem na mateřské já a ne moje manželka - protože takový je standart. Ve chvíli kdy tam bude nějaká změna, vyvolá to v mém okolí otázku, proč k ní došlo. Odpověď bude taková, že manželka si vydělává víc než já a to naráží na funkci otce jako živitele rodiny. Žena by sice měla také ekonomicky přispívat do rodiny, ale ne víc než ten partner.“

4.3.3.3. RM – vyrovnávání se selháním

Poslední kategorie zahrnuje reflexe možných způsobů vyrovnání se selháním ve své genderové roli. Jejím teoretickým předpokladem bylo, že muži se s ním vyrovnávají hůře než ženy. Analýzu propojují s hypotézou, že obtížnost vyrovnávání se s mužovým selháním dokazuje míra sebevražednosti. Ta je u mužů několikanásobně vyšší* (některé prameny uvádějí 3 krát, Kimmel, 1994:133, jiné dokonce až pětkrát). Stejně jako Vojtová (2008, Brno) stavím na Girardově interpretaci. Ten tvrdí, že životní prioritou žen v naší společnosti je péče o děti, která nemá čistě ambiciózní charakter a vynakládají tak energii k dosažení cílů, v nichž s nikým nesoutěží. Muži se naopak soustředí hlavně na zápolení mezi sebou. Tato sféra je mnohem víc sledována a taktéž je na ni vyvinut větší tlak a proto mají větší sklony k sebevraždě než ženy.

Hypotézu informátoři nepotvrdili v plném rozsahu, což příkládám faktu, že jako studenti doposud nebyli v plném rozsahu konfrontováni se soutěživostí pracovního trhu a společenským požadavkem na zabezpečení rodiny (přesto, že ho v kategorii 4.3.3.1. zmiňovali). Jeden z nich však vztah sebevražednosti sám zmínil a spojil ho s tradičním mužským zákazem projevovat emoce. Jejich projevování považují za jeden ze způsobů, jak se obecně vyrovnávat se selháním. Informátor PD_07 uvedl mužskou soutěživost jako faktor, který nedá mužům dostatek času a prostoru vypořádat se se svým postavením ve společnosti.

FS_06: „Jo napadlo mě, že u mužů je mnohem větší procento sebevražd než u žen a to je právě důsledek toho, že je v naší kultuře zakořeněné to, že muži nesmějí projevovat své emoce a ten chlap v sobě ten problém často dusí tak dlouho, až si ten mozek z hlavy vystřelí. To je vážný problém!“

PD_07: „, ...hlavně si myslím, že ženská se obecně umí s postavením ve společnosti vypořádat líp než chlap, ty jsou totiž pod tlakem, protože je v té společnosti přítomná mužská rivalita, která je víc bojovnější.“

Ostatní se snažili nevnímat genderové rozdíly a zdůrazňovali, že každá osobnost se vyrovnává se selháním individuálně. Část z nich se potom snažila vyjmenovat různé způsoby, jak se různí muži vyrovnávají se selháním ve své genderové roli. Některé se z nich se opakovali vícekrát a rozdělil jsem je do dvou druhů. Vyskytly se tedy aktivní formy vyrovnávání, kam řadím zvýšení pracovní aktivity a snahu se ze selhání poučit stejně jako agresivitu a oproti nim pasivní formy vyrovnávání, z nichž často zazněl alkoholismus nebo frustrace.

VS_02: „To je tak individuální, že to lze těžko říct. Sám netuším, jak bych se s tím vyrovnal. Jsou případy, kdy třeba nedokáží zajistit rodinu, něco se nepovede. A tak si třeba najdou práci, kde jsou 12 hodin denně, a chtějí to napravit. Na druhé straně jsou také případy, kdy propadnou alkoholu a tím to chtějí řešit.“

JT_01: „Záleží na individuálním člověku. Třeba padesátiletý chlap, který se rozejde se ženou a nemluví s dětmi, nebo jim není schopen zaplatit školu, si uvědomí, že to zkazil on a času měl víc než dost. Takový případ může skončit i katastrofou – sebevraždou... dilčí chlapecká selhání si vynahradíš buď tím, že budeš něco jiného dělat jako chlap a to je podle mě ta horší varianta - třeba se totálně opiješ a něco rozbiješ a nebo druhá varianta je poučit se ze selhání pro příště.“

PP_08: „Když vidím tyhle otázky třeba v televizi, tak to úplně nesnáším! je to strašně individuální, vidím to sám na sobě i na ostatních... někdo začne chlastat, někdo začne brečet jiný si začne hledat novou práci. Nejde to příliš zobecnit.“

FS_06: „Vyrovnávají se s tím dost blbě... impulzivně a agresivně. Teď se asi uchýlím k esencialismu, ale myslím, že to je testosteronem, jehož přemíra zvyšuje agresivitu a impulzivnost. U mužů i u žen to platí stejně. To je ono, proto jsou ty sebevraždy. Kdykoli vidíš někoho jak jde a vystřelí celou školu, je to převážně chlap.“

5. Závěr

Mým hlavním výzkumným cílem bylo zjistit jak čeští vysokoškoláci vnímají požadavky, které klade současná společnost na muže. Další otázky, které jsem si na začátku výzkumu položil zněly následovně: *Jak vnímají čeští vysokoškoláci obraz ideálu maskulinity? Jakou mají podle nich podobu jeho hlavní určující znaky? Jak se projevuje tlak, který vyvíjí společnost na muže, aby tento ideál naplňovali? Od koho je vyvíjen? Pociťují i tlak opačným směrem, který by omezoval příliš maskulinní projevy? Jak se muži vyrovnávají se selháním ve své roli?*

Při analýze rozhovorů jsem došel k závěru, že nejsilnější požadavky, které klade společnost na muže jsou podle českých vysokoškoláků dvojího druhu. Prvním typem jsou ekonomické požadavky, které zdůrazňují tradičně vnímanou mužskou roli chleboďárce tzn. finanční zabezpečení rodiny a druhým typem jsou požadavky na mužovy vlastnosti a chování. Podle nich musí být rozhodný, emočně stabilní a úspěšný. Zmíněné požadavky informátoři reflektovali poměrně nesjednoceně, při čemž zastoupeny byly negativní reakce, které se vyhrazovaly k ekonomickým požadavkům i neutrální reakce, které se odvolávaly k esenciálně dané roli muže ve společnosti. Mým dalším závěrem je, že požadavky na maskulinitu procházejí určitým historickým vývojem, což dokazuje několik příkladů, kdy byly výše zmíněné požadavky na muže informátorem téměř ihned relativizovány s odkazem na změnu doby, tedy postupný úpadek tradičního uspořádání a stále větší liberalizaci společnosti. Tento závěr potvrzuje poznatky Kimmela (1994: 119 -120) a Lynn Segal (1990:123), že maskulinita je neustále se měnící kvalita, která stojí zčásti na jedinci a zčásti na společenské realitě.

V dalším tématu, které jsem se zavázal pochopit se ukázalo, že podle informátorů mohou tlak na naplňování ideálu maskulinity oproti teoretickému předpokladu (Kimmel, 1999:128-129) vyvíjet i ženy, když vyžadují naplňování maskulinního ideálu. Toto zjištění znamená, že současná maskulinita už není čistě homosociálně (výlučně mezi muži) ustanovená a posuzovaná kvalita, jak tvrdí Kimmel. Podle výzkumných dat je ale vztah muž – muž stále nejsilnějším determinantem tlaku na zachování maskulinních imperativů. Toto zjištění potvrzuje Connelův koncept vzájemných vztahů mezi maskulinitami (1995:76-81) stejně jako vztah mezi prostředím a chováním, který jsem v datech identifikoval. Tlak na maskulinní chování se totiž ještě navyšuje v prostředí výlučně mužských kolektivů, což jsem v analýze rozhovorů ilustroval na případu vlivu sportovního prostředí na chování informátorů, kdy se ukázalo, že takové prostředí katalyzuje jejich intenzitu jejich maskulinních projevů. Mým cílem bylo taktéž zjistit, zda existuje i tlak opačným směrem, tedy zákaz projevovat se až příliš podle maskulinních stereotypů tzn. drsně a necitelně až machisticky. Vzhledem k nízkému věku, vysoké vzdělanosti a převažujícímu klidnému charakteru informátorů společně s nulovou etablovaností feministického diskurzu (který projevy machismu brzdí např. v západní Evropě nebo USA) v české společnosti tento tlak vůbec nebyl zaznamenán. Tento fakt ukázal některé západní poznatky (Badinter, 2005:122) jako neaplikovatelné do českého kontextu.

Mým sekundárním cílem bylo zjistit, jak je vnímán ideál maskulinity a jaké jsou jeho hlavní určující rysy. Dotazovaní při popisu pravého muže vždy preferovali mužovy vlastnosti a projevy před fyzickým vzezřením a některým z nich viditelně záleželo na tom, aby se distancovali od hodnocení mužské atraktivity, které přisoudili ženám a nebo gayům. Přestože prokázali, že kritéria pro určení vzhledu ideálního muže mají, své výpovědi následně ironizovali, nebo si nepřáli jejich zveřejnění. To přisuzuji projevům homofobie, která prostupuje maskulinní identitu, jak je popsáno v teoretické části. Dále také platí, že ideál maskulinity informátoři ztotožňovali s obecnými požadavky na muže, tak jak jsou zde popsány ve druhém odstavci. Neschopnost informátorů oddělit

obecné požadavky na muže a ideál maskulinity (tedy vztah mezi těmito analytickými kategoriemi) podle mě ukazuje na jednu z hlavních nevýhod spjatých s maskulinní rolí – od muže se očekává, že bude celý život zápolit o docílení ideálu, a že v tom bude úspěšný.

6. Zdroje

Elektronické zdroje:

- **Slovník genderových pojmů. ESENCIALISMUS.** Dostupné z: [http://gender.webnode.cz/products/esencialismus-resp-esencialisticka-teorie-/](http://gender.webnode.cz/products/esencialismus-resp-esencialisticka-teorie/)
- **HEŘMANOVÁ, Eva.** Odkaz umění(art). In: *artslexikon.cz*. 24.března 2012. Dostupné z: <http://artslexikon.cz/index.php/Um%C4%9Bn%C3%AD>
- **HLUPÁ, Štěpánka.** Gender není jen o ženách či vztazích žen a mužů. In: *feminismus.cz*. 21. červenec 2003. Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/gender-neni-jen-o-zenach-ci-o-vztahu-zen-a-muzu>
- **KONOPÁSEK, Zdeněk.** *Co znamená interpretovat text?* In: *M. Miovský, I. Čermák & V. Chrz, eds.: Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku - IV: Vybrané aspekty teorie a praxe.* Olomouc: FF UP, 2005, str. 85-95. Dostupné z: <http://zdenek.konopasek.net/index.php?m=169>
- **LAUDER, Silvie.** Nové slabší pohlaví. In: časopis Respekt. 27. říjen 2007. Dostupné z: <http://respekt.ihned.cz/c1-36313440-nove-slabsi-pohlavi>
- *The American Heritage Dictionary of the English Language. MASCULINITY.* 2000. Dostupné z: <http://www.thefreedictionary.com/ /dict.aspx?rd=1HMZNAK=mascularity>
- *Collins Thesaurus of the English Language. MASCULINITY.* 2002. Dostupné z: <http://www.thefreedictionary.com/ /dict.aspx?rd=1HMZNAK=mascularity>
- **VODOCHODSKÝ, Ivan.** "Superženy" a "velké děti": konceptualizace postavení mužů v rámci genderového řádu státního socialismu [online]. Praha: Filozofická fakulta UK, 2007, 32 s.

Tradiční tištěné zdroje:

- **BADINTER, Elizabeth.** *XY: O mužské identitě*, Praha: Paseka, 2005, 272s
- **BENEKE, Timothy.** *Proving Manhood: Reflections on Men and Sexism*, Los Angeles: University of California Press, 1997, 210s
- **BOURDIEU, Pierre.** *Nadvláda mužů*, Praha: Karolinum, 2000, 145s
- **CLATTERBOUGH, Kenneth.** *Contemporary Perspectives on Masculinity: Men, Women, and Politics in Modern Society*, Colorado: Westview Press, 1997, 242s.

- **CONNEL, Robert W.** *Gender and Power*, Stanford: Stanford University Press, 1987, 334 s
- **CONNEL, Robert W.** *Masculinities : Knowledge, Power and Social Change*, Berkley: University of California press, 1995, 295s
- **ČESKO. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ.** *Ženy a muži v datech*, Praha: Český statistický úřad, 2008, 90s
- **HEARN, Jeff, COLLISON, David L.** Theorizing Unities and Differences Between Men and Between Masculinities In **BROD, Harry a KAUFMAN, Michael.** *Theorizing Masculinities*, London: Sage, 1994, str. 97 – 118
- **HENDL, Jan.** *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 2., aktualiz. vyd.* Praha: Portál, 2008, 407s
- **KAUFMAN, Michael.** *Men's Contradictory Experiences of Power*, In **BROD, Harry a KAUFMAN, Michael.** *Theorizing Masculinities*, London: Sage, 1994, str. 142 - 163
- **KIMMEL, Michael.** *Masculinity as Homophobia: Fear, Shame and Silence in the Constrction of Gender Identity*, In **BROD, Harry a KAUFMAN, Michael.** *Theorizing Masculinities*, London: Sage, 1994, str. 119 – 139
- **MOSSE, George L.** *Image of man: Creation of modern masculinity*, Oxford, 1996
- **OAKLEY, Ann.** *Pohlaví, gender a společnost*, Praha: Portál, 2000, 176s
- **RENZETTI,CURRAN.** *Ženy, muži a společnost*, Praha: Karolinum, 2003. 642 s.
- **SEGAL, Lynn.** *Slow Motion: Changing masculinities changing men*, London: Virago press, 1990. 396s
- **STRAUSS, Anselm L a Juliet M CORBIN.** *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie* [online]. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1999, 196 s.
- **ZRZAVÝ, Jan.** „Orangutan u doktora" In: *Lidové noviny*, 18.9.2010

Prezentace:

- **HEŘMANSKÝ, Martin.** *Kvalitativní analýza dat* In: Úvod do společenskovedních metod. FHS UK, 2009/2010
- **PAVLÍK, Petr.** *Biologie, pohlaví a gender* In: Úvod do genderových studií. Praha, 2012

Diplomové práce:

- **PETR, Josef.** *Mužská emancipace jako proces hledání identity*. Praha, 2011. 47 s. Bakalářská

práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií.